

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK
MÅNEDSSKRIFT

JUNI 1985 NUMMER 6

Indhold

Anton Pedersen: Fra Dannevirke, Fredericia og Dybbøl 1864	161
Andreas P. Cornett: EF's regionalpolitik og Sønderjylland	167
H. V. Gregersen: Om baggrunden for Sydslesvigs fortyskning og for hjemmetyskheden i Nordslesvig	175
Peter Kr. Iversen: Indberetninger om skolevæsenet i Lø herred 1789	183
Grænselandsdagbog	189

Slægtshistoriske undersøgelser

udføres over hele landet.

Samvittighedsfuldt, personligt arbejde og reel afregningsform, der ikke vælter budgettet.

Uwe Thomsen, Frilandsvej 10, 6270 Tønder. Tlf. (04) 72 22 25

Haderslev Museum

Åbning af Torning gl. smedie den 29. juni med et åbent hus-arrangement, hvor vi samtidig kan præsentere en nyindretning af Bulladen som et mindre landbrugsmuseum. Samme dag åbnes særudstillingen »Bhutan-Himalaya«.

Rav. Særudstilling fra 21. april til 16. juni. Der er klenodier fra Nationalmuseet, Rosenborg Slot og en lang række andre museer samt en udsøgt samling af ravkunst fra private samlinger.

Bhutan – Himalaya. Særudstilling fra 30. juni til 1. september.

Otte sommeraftner på museet. Hver onsdag aften fra 26. juni til 14. august vil der på plænen ved Frilandsmuseet være sommerarrangementer med musik, fællessang, folkedans, teater, kaffesalg m.v. De enkelte aftensprogrammer varer fra kl. 19.00 til ca. 21.30. Der er gratis adgang.

Museets åbningstider. Sommer: (1/5-30/9) tirsdag-fredag 10.00-17.00, lørdag-søndag 12.00-17.00, mandag lukket. Tlf. 04 - 52 75 66.

Virksomheds- og foreningshistorie, jubilæumsskrifter etc.

Få først et tilbud fra
Forlaget SLUSEN
Postbox 75
6270 Tønder.
Tlf. (04) 72 22 25

Sønderjysk Månedsskrift

udgives af Historisk Samfund for Sønderjylland, men alle kan tegne abonnement, uanset om man er medlem eller ikke.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT koster 95,- kroner årlig (heri er medregnet MOMS og portoudgifter). Enkeltnumre kan købes for 9,- kroner stykket, større særnumre eller dobbelthæfter beregnes der dog en særlig pris for.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT kan bestilles hos Historisk Samfunds ekspedition, Haderslevvej 45, 6200 Åbenrå. Telefon (04) 62 46 83. Daglig kl. 9-16. Lørdag lukket.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFTs redaktion:

Inger Bjørn Svensson (ansv.), H. P. Hanssensvej 9, 6100 Haderslev. Tlf. (04) 52 17 37.

Prøvehæfter (overskudshæfter) sendes gerne og gratis efter anmodning.

Redaktionen påtager sig intet ansvar for artikler m.v., der indsendes uden aftale.

Hel eller delvis gengivelse af indholdet i Sønderjysk Månedsskrift må kun ske med redaktionens skriftlige tilladelse.

Træskomager Anton Pedersen, f. 7. juni 1837 i Elsted, blev indkaldt 1860 og genindkaldt 1863, da han blev udnævnt til underkorporal. Blev taget til fange 18.4.1864 og ført til Posen. Frigivet 18.8. Fik efter ansøgning 1876 året efter tildelt erindringsmedalje for deltagelse i krigen.

Fra Dannevirke, Fredericia og Dybbøl 1864

AF ANTON PEDERSEN

... om Eftermiddagen Kl 1½ d(...) paa vores Forposter ved Fardorf ½ Miil fra Slesvig som blev slagen tilbage. Disse Forposter bestod af 11 og 20 Regiment men da maatte 9de optage disse første deele ved Kongshøj¹ hvor vi først havde en heftig kamp med Østeriger. Vi stormede 3 Gange med Bayonetterne, men vi maatte overgive os for den Overlegne styrke og Rettirere til Gamle Tyra vold, hvor vi modtog dem med Velkomsthilsen Di stormede 3 Gange men blev sla(gen) tilbage med stort Tab.

(V)ores blev ikke betydelig, ved mit

1. Kongshøj.

Compagni Faldt Capitain Mainike² (end) 20 mand Døde og Saarede, 4 til 5 mand tagen til Fange, Slaget ophørte for denne

2. Kaptajn Harald Frederik Vilhelm Meincke. F. 15.1.1828 i Frederiksværk. Blev kadet 1841. Deltog i Treårskrigen som premierløjtnant og blev hædret med ridderkors^{et} i 1848.

Da krigen 1864 brød ud, var han kommandør for 9. regiments 6. kompagni. Deltog i forsvaret af Dannevirkestillingen og kampen ved Kongshøj, hvor han faldt den 3. februar. Omtales i rapporten med udmærkelse for sit forhold under kampen. Han ligger begravet på Hadeby kirkegård.

Næstkommanderende ved Bornholms Hjemmeværn, uddannelsesofficer P. Anton Pedersen, Rønne, har taget en dagbog frem fra familiens gemmer, en dagbog, som hans olddefar førte i 1864. Denne deltog i felttoget fra forsvaret af Dannevirke til han via Fredericia kom til Als og Dybbøl, hvor han blev taget til fange af preusserne 18.4.1864.

Underkorporal Anton Pedersens søn, Andreas Pedersen, tog plads på en gård i Ketting; hans sønnesøn har fornylig besøgt ejendommen, hvor gårdmandssønnen meget godt kan huske Andreas Pedersen, især fordi han ofte kom i klammeri med tysksindede naboer.

For at undgå tysk krigstjeneste i den første verdenskrig rejste han til Århus og senere til Bornholm, hvor han blev selvstændig isenkræmmer; hans søn overtog firmaet, der senere blev afhændet, fordi dennes søn, dagbogens ejer, ønskede at gå officersvejen.

dag Klokken 6½, men vi havde kuns liden Ro da Fjenden stod 300 Alen fra Tyra Vold og aldt saa kunde Pladtsen ikke blive Rydet denne Nat og di stakler som var saaret maatte lige til neste Morgen i Haardt Frostveir i deres Ulykkelige Tilstand.

Henimod Morgenstunden trak Fjenden sig tilbage til Kongshøin (hvor) di om Natten havde Opkastet Forskandsninger, da fik vi Leilighed til at opsamle endeel Saarede som laa deels paa Marken deels i Vædelsbang hvor Fjenden havde hendslæbt en deel baade Døde og Saarede samt en deel Geværer og Tornyster.

Den fjerde om Morgenens begynde Fjenden af komme frem med sine Kanoner, men Bustrup Skandsen Ødelagde dem 5 til 6 Kanoner med Besætning. Da fik vi end Smule ro for dem Endskjøndt vi lige fuldt m(aatte) blive paa vores Post til den 5 (om) Aftenen da det hed sig at vore Trop-

Dagbogen giver en sjældent god og realistisk beskrivelse af en underofficers deltagelse i krigen. Den dårlige retskrivning taler om en utilstrækkelig skolegang, men stilen, den udførlige beretning og ikke mindst de overordentlige nøjagtige geografiske oplysninger vidner om en ikke helt almindelig begavelse.

Angivelsen af ruten Fredericia-Sønderborg er korrekt, hvad nogle måske vil undre sig over. Soldaterne blev sejlet øst og syd om Als, landsat i Høruphav og marcherede derefter ind mod midten af øen. Sønderborg var blevet bombet 2. og 3. april, og fjenden havde siden haft byen under svær artilleriild, så her var næppe de fornødne indkvarteringsmuligheder.

Dagbogens begyndelse er forsvundet. Major N. B. Nielsen, Rønne, der har renskrevet dagbogen, oplyser, at hvor teksten er utydelig, står rekonstruktionen i parentes, mens (...) betyder helt ulæselig tekst.

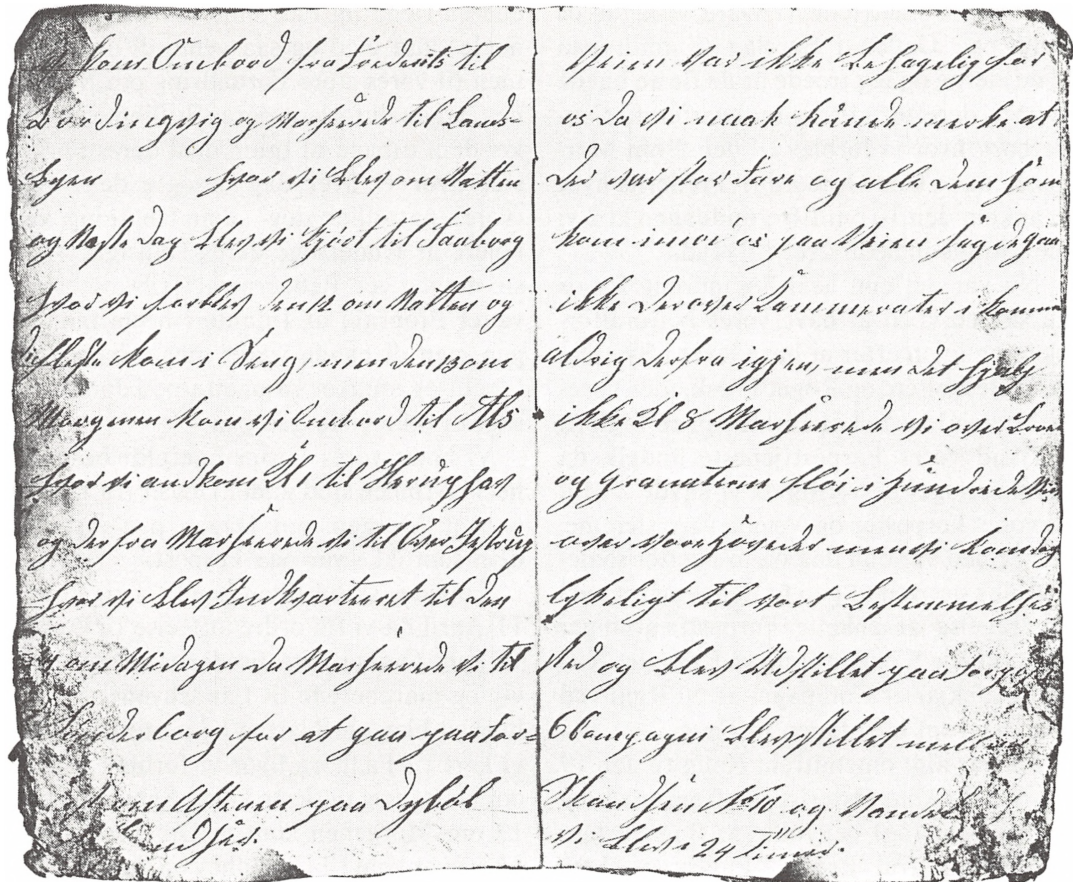
per ikke kunne holde Fjenden ved Mydsiunde³ og saaledes maatte vi forlade Dannevirke uden videre Modstand om Aftenen Klokken 9.

Paa vores trætte Been efter at vi havde staaet under Gevær i Tre Døgn og ikke nydt andet end Beskøitere og Røget Flæsk med Vand maatte vi begive os paa Veien til Flendsborg. Natten gik langt fra ikke hurtig da vi skulle dække Retraiten for vores Træng og Veiene var Glatte saa vi neppe var kommet to Miil neste Formiddag Klokken ti (begy)ndte di Østeriske Husarer at melde sig.

Vi maatte formere Kjæde og med Andstrængelse Arbeide os over Gjerer og Grøfter som aldt var belagt med Sne til vi naaede Oversø. Da blev 5 og 6 Compagni trukken sammen på Causeen snart er vi i

3. Mysunde.

Fotokopi af to dagbogssider, svarende til den trykte tekst nedenfor. De begynder med ordene: »kom Ombord fra Frederits til Bordingvig -- «

Karee og saa i Rodesjaiseering⁴, men di Østeriske Kavleri glemte ikke at jage os sammen for at deres Artilleri kunde komme til at gjøre Virkning ja Granaterne fløi i Hundrede Vis over vore Hoveder, vi fik end Saaret ad 6 Compagni, der Udm(ærkede) Lut Schjults⁵ ved sit Bra(vhed).

Klokken omdendrent Tre blev vi Afløst af andre Regimenter og vi fortsatte Retiraden til Flendsborg hvor vi Ankom Kl 8, vi blev Opstillet paa Gaden, og stod der til Kl 10½. Da blev vi anvist Kvarter, og skulde stille neste Morgen Kl 4½ for at gaa om-

bord til Sønderborg, men det slog feil Kl 1½ blev der blæst det heele Apel og vi maatte igjen paa vore trætte Been og mar-seere til Als, 5 Miil hvor vi ankom kl 4 Eftermiddag, det var (et sørge)ligt Syn at

5. Adam Frantz Valdemar Schultz. F. 30.4.1858 i København. Kadet 1848. Sekondløjtnant 1860. Deltog i Dannevirkes forsvar og overtog kommandoen, da hans kompagnichef, kaptajn Meincke (se note 2), faldt 3. februar. Efter at have deltaget i forsvaret af Frødericia kom han med regimentet til Als og belv hårdt såret den 18.4. Døde dagen efter på Johannitter lazaretet i Nybøl. Er begravet på Garnisons kirkegård i København.

4. Rodechagering. Afgivning af skud med enheden opmarcheret i toer-kolonne.

see hvor Udmat(tede vi v)are vi lagde os midt paa Gaden i Sneslag til midt paa (Fød)derne og jeg troede at de fleste havde styrtet, derefter blev vi Indkvarteret i Sønderborg hvor vi forblev til den 9 om Morgen da vi kom Ombord til Frederits hvor vi ankom den 10 om Eftermiddagen kl 2 vi blev strags indkvarteret i Byend.

Nu var det end heel Forandring for os nu skulde vi til at have vores Naturalforpleining igjen efter at have levet i Syv Dage af Beskøitere og Røget Flæsk, men vores N(atteleie) bestod af Halm paa et Tagloft.

Hvad vores Forposttjeneste andgik da var den noget besværlig da vi havde 2 Miil til vores Forposter og Veiene vare slemme, vor Frihed var end dag og to Nætter saaledes blev det ved at gaa til den 8 marts med Undtagelse af enkelte Forpostfægtninger da Rykkede Fjenden frem ved Tauvle⁶ Kirke og afskjar et Compagni af 20 Rgm ved Snoghøi som blev tagen til Fange.

Nu var aldt omdentrent Rolig til den 19 Marts. Da kom Østerigerne frem med deres kanoner (og) begyndte at Bombardere Frede(rits) fra Eritsø, Fuglsang skov, Igumvein⁷, og Trilskov⁸, disse fire Steder afbenyttede Fjenden til at Fyre fra, Fra Søndag Morgen til Mandag Middag, da end Palimentær fra Fjenden kom til Byen for at Spørge om Commandanten vilde opgive Fæstningen. Ellers vilde di Storme samme Eftermiddag, men det blev svaret kom kuns vi er færdige, Da Palementæren var kommet tilbage begyndte Bombardementet saa Grueligt Baade paa Byen og den Forskandsede Leir, ja der kom i Skand(serne) 56 i tre Kvarter uden at Andrette nogen skade i Skandserne men Byen led stor Skade da den stod i Brand i to Døgn.

Vi stod nu Parat heele Natten for at modtage dem, men det indtraf ikke andet

6. Taulov.

7. Egumvejen.

8. Trelde skov.

end en fjendtlig Patroillie som vi vekslede nogle skud med og saa vente di om Igjen men til vores store Forundring om Morgen den havde di forladt deres Stilling og trækket dem tilbage til Igum med deres Forposter hvor vi hver dag besøgte dem med (vore) patrollier dog uden Fægtning ved nøiere at Undersøge deres Hensigt. Oplyste det sig ved Beboerne at Trilskov havde været Propfuld af Infanteri heele mandagen men di havde været meget bange ret Grædt og stukket bajonetterne i Jorden og sagt di ikke vilde gaa paa.

Vi holdt vores Poster ligefuldt besat og heele Armeen stod under Gevær fra Kl 4 til 6 hver Morgen, om Dagen paa Arbejde dem som ikke var paa Forpost.

Saaledes skred tiden hend for os til den 11 April da vi fik ordre at Reise til Dybøl. Vi kom Ombord fra Frederits til Bordingvig og marcherede til Landsbyen⁹ hvor vi blev om Natten og neste Dag blev vi kørt til Faaborg hvor vi forblev den 12 om Natten og di fleste kom i Seng men den 13 om Morgen kom vi Ombord til Als hvor vi ankom til Høruphav og derfra Marcherede vi til Over Jestrup hvor vi blev indkvarteret til den 14 om Middagen for at gaa paa Forpost om Aftenen paa Dybøl Skandser.

Veien var ikke Behagelig for os da vi naak kunde merke at der var stor Fare og alle dem som kom imod os på Veien sagde gaa ikke derover kammerater i kommer aldrig derfra igjen men det hjalp ikke Kl 8 marcherede vi over Broen og Granaterne fløi i Hundrede Viis over vore Hoveder men vi kom dog lykeligt til vort Bestemelsessted og blev Udstillet paa Forpost 6 Compagni blev stillet mellem Skandsen No 10 og Vandet hvor vi blev i 24 timer.

Den 16 om Aftenen blev trukket lidt tilbage og skulle være Reserve vi kom til at ligge i nogle Grave og hver mand fik et

9. Her mangler et ord, men der skal formentlig stå Årup (Fyn).

Tæppe, Søvnen var ikke rolig da Granaterne fløi os om Ørerne men Natten gik væk og om Morgenens fik vi ordre at vi skulde til Brohovedet at lave Plykker der brummede Granaterne godt fra Broager men Dagen gik væk og om Aftenen kom vi paa Forpost igjen. Da (stod) det noget værre, ti Fjenden hav(de ud)lagt et Batteri 800 Alen uden- (for) som di beskud os med heele Natten og den bedste Dækning vi havde var nogle små Huller i Jorden som vi maatte blive i fra vi kom der om Aftenen og til neste Aften vi skulde derfra.

Da trak vi tilbage til vor Gamle Reser-vestilling, Nattens Kanontorden gav os ingen ro til at sove da vores Batterier paa als fyrede heele Natten og endhver Kugel skulde over vores Hoveder, men hendimod Morgenstunden den 18 begyndte Fjenden at Skyde saa Uafsladeligt at (man) ikke kunde skjelne mellem Sku(dene) men vi troede dog ikke at Fjenden vilde gaa paa den Dag og vi var glade da vi den Aften skulde over paa Als, men det slog endeel fejl.

Lengere op paa Formiddagen blev det endnu sterkere og hend ved Klokken 10 begyndte de Fjendtlige Infateri at storme Skandserne hvilken di også strags fik Bugt med da besætningen var svækket meget af den gruelige Granatild saa at aldt hvad som ikke blev skudt ned blev taget til fange, da kom Reserven frem som blev ført af General du Plat¹⁰, mit Compagni kom frem ved Høiere Side af Dybbøl Mølle hvor vi straks slog Fjenden tilbage men vi maatte strags Rettirere for den Umaadelige Kugleregner.

10. Peter Henrik Clode du Plat. F. 28.9.1809 i København. Kadet 1818. Deltog i Treårskrigen som stabschef og adjudant. Stod som kommandør for 2. division 1863. Efter tilbagetog fra Dannevirke kæmpede han ved Dybbøl og blev dræbt af en fjendtlig kugle 18.4.. Blev begravet på Sønderup kirkegård.

Derpaa prøvede vi naak endgang at drive dem tilbage Hvilket ogsaa lykkedes os, men vi kunde ikke holde dem da vores Rækker blev saa tynde, men vi gjorde hvad vi kunde til vor store skade ti før vi viste det havde Fjenden (omgaaet) paa venstre Fløi og da vi skulde til at see os om havde vi Fjenden i Rygen og hvem som ikke blev skudt blev tagen Tilfange.

Grunden til denne store Ulykke tilregner jeg at alle di bedste officerer Faldt. Ved mit Compagni blev Compagnicommandøren Lut Vogt¹¹Haardtsaaret, Leut Schjuls¹² Død, Fureer Glarberg¹³ Død. Jeg maatte tillige med saa mange Kammerater gaa i Preusisk Fangenskab.

Da jeg var kommet i di Preusiske Soldatters Hænder fik jeg baade Glæde og Sorig, Først Glæde over at jeg var ved Sundhed og Helbred imod som mange Hundrede af mine Kammerater laa i en Ynkkelig Tilstand og dog maatte gives til

11. Johan Frederik Vilhelm Voigt. F. 25.8.1828 i Eckernførde. Meldte sig som frivillig 31.3.1848 og deltog i en lang række slag i Treårskrigen. I 1861 blev han udnævnt til premierløjtnant, og i 1864 fulgte han sit regiment fra forsvaret ved Dannevirke, tilbagetog til Fredericia og kampene her. Den 9.3. blev han kommandør for 6. kompagni, som han førte, til han blev såret 18.4.; han blev fanget. For udvist »bravour den 18.4.1864« blev han indstillet til Ridder af Dannebrog og medalje for tapperhed. Sidstnævnte blev mærkelig nok aldrig udleveret. Han tog sin afsked i 1890. D. 21.12.1890 i Horsens.

12. Se note 5.

13. Underkorporal Niels Frederik Glarberg. Handelsbetjent. F. 7.1.1841 i Lemvig. Avanceret 2.3.1864 til midlertidig korporal og fourer. Deltog i Dannevirkes forsvar, tilbagetog, forsvaret af Fredericia, kom med regimentet til Als, og blev 18.4. såret og taget til fange ved Dybbøl. Død 30.4. på Broager Lazaret. Begravet på Broager Kirkegård.

Priis for Fjenden. Dernæst Sorig over at see saa mange brave danske krigere maatte marchere igennem di fjendtlige Colonnier og enu værre saa det ud for dem som var kommen tilbage da aldt [truede] med vor Undergang di Preusiske [Compag]nier stod Opstillet over en Miil [.....] blev ved at rykke frem baade [.....] Infanteri og Artilleri saa at alt tydede paa at hele vor Arme vilde gaa Tabt.

Preussernes Opførsel mod os var meget Human di gav os Forfriskninger baade Viin og Brændeviin og vand samt Sigarer, vi blev ført samme Aften til Flendsborg ledsaget af Preusiske Husare hvor vi blev Indkvarteret deels i Kirken deels i et stort Pakhus.

Nu skulde vi næsten have troet at Flendsborgerne var blevet heelt Fortydskede. Nei de modtog os med den samme Venlighed som dengang vi kom der igennem paa Retiraden fra Dannevirke og var saa udmattde da forsynede de os med al slags Fornødenhed lige saa gjorde di om Aftenen da vi kom, der kom di løbende ud paa Gaden med Brød Brændeviin og Øl, og neste Morgen kom di med Varm Øl Kaffe Brød og lidt længere paa Formiddagen kom der Sød Suppe Røget Flæsk Skrivepapir Tobak og Sigarer, ja endog Skjorter (og) Penge, saa at vi ikke kunde (være) bleven Forsynet bedre i vort (eget) Hjem end vi blev hos disse brave Folk.

Klokken 3 om Eftermiddagen kom vi paa Jernbanen for at gaa til Hamburg hvor vi andkom den 20 om Morgenens Kl.4 jeg tillige med saamange flere blev Indkvarteret på et Dampkøkken hvor vi baade fik Spise og Drikke, den 21 kom vi paa Jernbanen til Berlin hvor vi blev bespist med Bønner og Flæsk.

Samme Aften kørte vi videre og næste Dag klokken 2 Eftermiddag andkom vi til Fæstningen Posen som jeg nu videre vil beskrive. Hvorledes vi er bleven Behandlet her.

Det første vi kom her blev vi Indkvarteret i en kaserne og vi kom til at lige fra 16 til 20 Mand paa en stue, vores Sengeleilighed er her som hjemme paa Casernerne men Casernen er noget forskellig fra vores da den er Indrettet til Forsvarsstilling den består af 2 Alen tyk Mur med Skydehuller og er belagt med Jord foroven, der Opholdt vi os kuns 8 Dage da blev vi Omkvarteret og kom til at ligge i Kassematterne, det er Murede Hvælvinger under Jord(en) vort Lys kommer fra Vold(gravnen) igennem Skydehullerne som er 24 Tommer bred 8 Tommer høi saa at Belysningen er daarlig og tillige meget Fugtig og Koldt. Vi gaar paa Arbeide hver dag fra kl 5 om Morgen til 11 Midag og da er vi under strængt Bevogtning næsten en Pikelmand til hver af os. Vor Forpleining bestaaer af mange fiine Retter f.x. i om Morgenens et Kop Sort Caffee uden Mælk og Sukker med et stykke Tørt Brød til om Midagen faar vi end Dag Fedtvelling en anden Riisvelling end tridie Bønner hver dag 2 Lod¹⁴ Oxekyd den fjerde Ærter med Rodent Flæsk som er Stegt og Skaaren i Ærterne om Eftermiddagen faar vi end Dag en lille Knapost paa 4 Lod end anden et lille stykke leverpølse som er sammenlavet af Kattelør Hundekjød og aldt hvad di kan sammenskrabe, hver fjerde dag faar vi 1½ Lod Smør, om Aftenen tørt Brød med Vand til.

Hvad vores Godhed andgaar for di Preusiske Soldater da er den ikke stor di gjør os aldt det Onde di kan Baade med at melde os og Stjæle fra os, som di Maaske er nødt til da de sulter som Hunne. Men nu er Enden dog kommen og vi maa igjen vende tilbage til vort kjære Danmark, og nu til Slutning vil jeg bede den Almægtige Gud at hand vil Bevare os alle fra mere at komme i saadan en Fælde. Gud være med os.

Anton Pedersen

Underkorporal ved 9 Indf. Regement

6 Compagni N° 192

14. Et pund (500 gram) = 32 lod.

EF's regionalpolitik og Sønderjylland

AF ANDREAS P. CORNETT

Den 1. januar 1985 kan blive en vigtig dato, også for den dansk-tyske grænse-region. Denne dag trådte den nye EF-regionalpolitikforordning, der indeholder mange ændringer i forhold til den hidtidige, i kraft. Disse ændringer er ikke mindst af interesse på baggrund af Grønlands udtræden af De europæiske Fællesskaber pr. 1.2.1985. Af de frem til midten af 1984 uddelte regionalfondsmidler til Danmark har Grønland fået hovedparten, 686 mill. kr., af en samlet tildeling på 859 mill. kr.

Videnskabelig medarbejder ved Institut for Grænseregionsforskning, Andreas P. Cornett, Aabenraa, fremlægger nogle væsentlige træk ved denne del af det europæiske samarbejde, der sjældent tiltrækker sig den store opmærksomhed i det daglige.

EF's regionalpolitik

Selv om regionalpolitikken ikke er et helt nyt emneområde inden for EF-samarbejdet, så kom den først for alvor på dagsordenen efter Paris-topmødet i oktober 1972, det første, Danmark, Storbritannien og Irland deltog i.

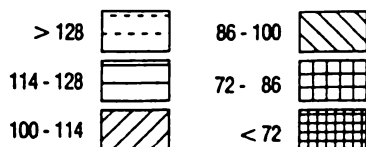
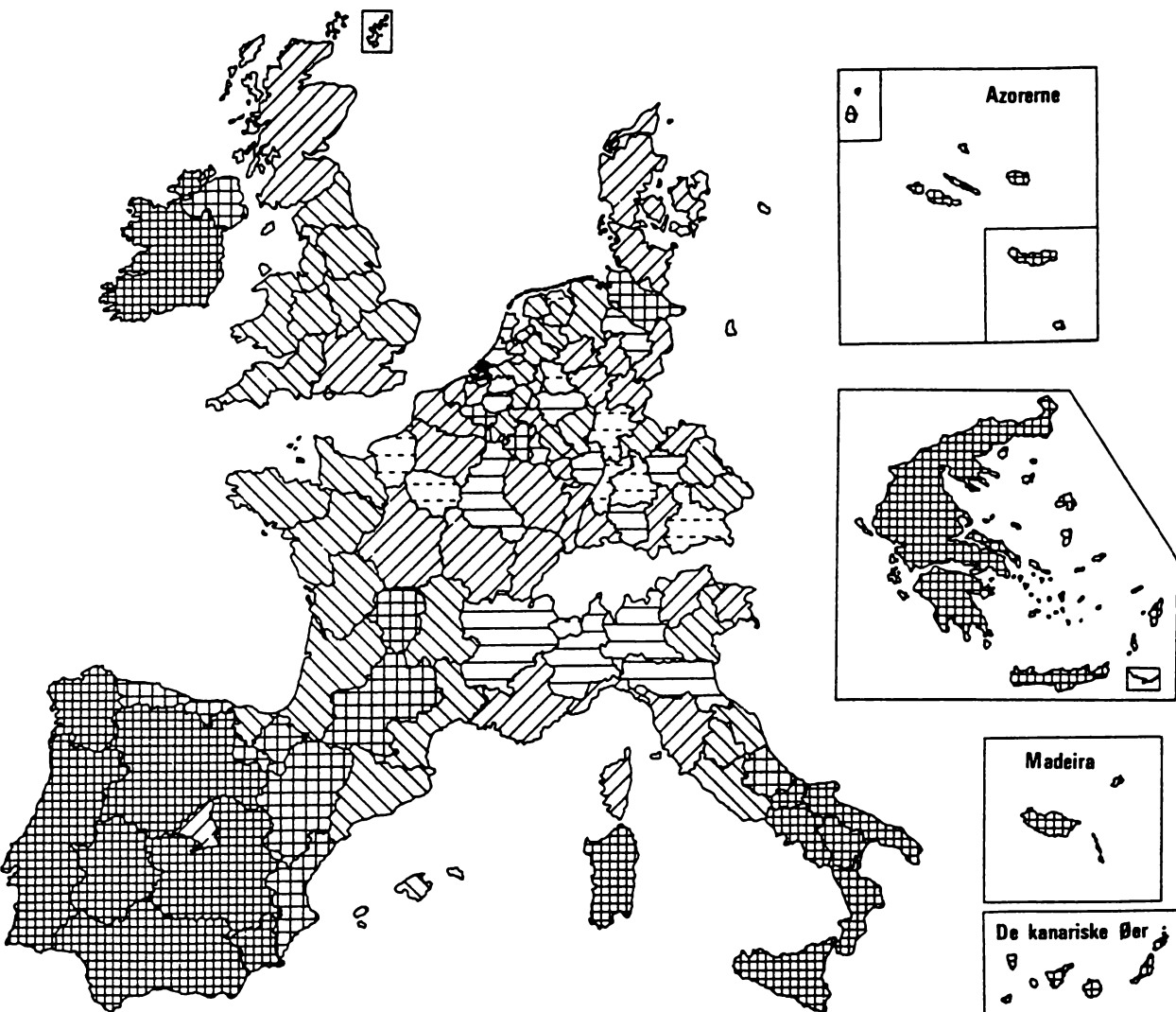
Stats- og regeringscheferne opfordrede Kommissionen til at udarbejde et forslag til en fælles regionalpolitik.

Først i foråret 1975 blev man efter lange forhandlinger enige om et kompromis, der betød overgangen til en mere aktiv regionalpolitik fra fællesmarkedets side. Efter en to-årig indkøringsperiode er regionalpolitikken i dag blevet en fast del af EF's virke.

Regionalpolitikken's vigtigste finansielle virkemidler er i dag »Den europæiske fond for regionaludvikling« (Regionalfonden, EFRU), men også socialfonden og landbrugsfonden spiller en betydelig rolle i virkeliggørelsen af regionalpolitikken's målsætninger, ligesom lån fra Den europæiske Investeringsbank har finansieret regionalpolitiske foranstaltninger i EF-landene. Herudover bidrager EF's konkurrencepolitik også til opfyldelsen af de regionalpolitiske målsætninger, idet man ved hjælp af konkurrencepolitikken søger at hindre nye regionale skævheder i at udvikle sig på grund af særligt gunstige nationale støtteordninger til erhvervslivet i visse områder. Denne problemstilling har man ikke mindst haft inde på livet i det dansk-tyske grænseområde i forbindelse med »Zonenrandförderungsgebiet's« udstrækning til Flensborgområdet, se kortet side 172. Den særlige »Zonenrandförderung« blev etableret efter anden verdenskrig for at afbøde følgerne af den tyske deling. Sammenlignet med andre typer egnsudviklingsområder er der mulighed for lidt højere støtte.

Regionalpolitikken's hovedmål blev ved den første revision i 1978 fastlagt som:

- opstilling af en samlet ramme for analyse og udformning af Fællesskabets regionalpolitik
- bedømmelse af virkningen på regionalt plan af Fællesskabets politik på de forskellige områder
- samordning af medlemslandenes regionalpolitik

Regionale forskelle i bruttonationalprodukt pr. indbygger i EF og ansøgerlandene.

Det fremgår af kortet, at der stadig er tale om betydelige økonomiske forskelle fra region til region. Kortet viser også, at kravene til regionalpolitikken vil vokse yderligere, når Spanien og Portugal optages.

ANM.: Gennemsnit af 1977, 1978 og 1981 i løbende priser og købekraftpariteter (EUR 12 = 100). Kortet viser således forskellen i den økonomiske styrke fra region til region med udgangspunkt i de 12 landes gennemsnit.

Kilde: Europa-noter 1984/15.

Den vigtigste ændring i Regionalfondsforordningen, Rådet godkendte, var oprettelsen af en ikke kvotabestemt del i fonden, som blev et væsentligt supplement til det stramme kvotasytem. Det er denne del, der afskaffes den 1. januar 1985. Den kvotafrie del har bidraget til at gøre Regionalfondens bevillingspraksis mere smidig, idet denne del ikke er underlagt de stramme kvoteringsbetemmelser, der gjaldt for det oprindelige system. Denne del af Regionalfonden blev fastsat til 5% af den samlede fond mod 13% i Kommissionens oprindelige forslag. Fordelingen af de resterende 95% fremgår af nedenstående tabel, med senere ændringer.

Fordelingen af midlerne på lande må dels tages som et udtryk for den forskellige udviklingsgrad, der findes blandt EF-landene. Men den er også et udtryk for det

ationale slagsmål om størst mulig andel i EF's ressourcer, idet en vurdering alene baseret på erhvervsstruktur og økonomisk styrke næppe ville retfærdiggøre en udlodning af regionalfondsmidler til alle EF-lande, de meget store problemer i nogle lande taget i betragtning.

Danmark og EF's regionalpolitik

Den danske egnsudviklingslov har eksisteret siden 1958. EF's regionalpolitik tog som nævnt først sin spæde start i 1975. Hovedformålet for begge er at udligne regionale forskelle. Problemerkernes størrelse er imidlertid vidt forskellige, når de analyseres i hhv. en dansk og en EF-europæisk sammenhæng. Heraf følger naturligvis en række problemer for dansk egnsudviklingspolitik, set i forhold til de støttemuligheder, der er i EF's regionalpolitiske programmer.

EF-regionalpolitikken udgør kun et supplement til den nationale regionalpolitik, omend man ikke a priori kan gå ud fra, at der er tale om merbevillinger. Støtte til industriinvesteringer går således som regel i medlemslandenes statskasse (refusion), mens infrastrukturinvesteringer almindeligvis betales til den pågældende regionale myndighed.

Alt i alt indgår EF-regionalpolitikken som en integreret del i de enkelte landes regionalpolitik, hvilket ikke mindst er tydeligt gennem bindingen til de nationale egnsudviklingsområder.

Med henblik på grænseregionerne er det naturligvis især spørgsmålet om samordningen af landenes regionalpolitik, der er af interesse.

Det er denne problemkreds, der står centralt i egnsudviklingsdiskussionerne i den dansk-tyske grænseregion. Med hensyn til de specifikke muligheder, der hidtil har været for at opnå støtte til fælles udviklingsprogrammer f.eks. i en grænseregion, henvises til omtalen af den kvotafrie del af Regionalfonden. Det skal dog fremhæves,

De nationale kvoter i Regionalfonden

Medlemsstat	1975 %	1978 %	1981 %
Belgien	1,5	1,39	1,11
Danmark	1,3	1,20	1,06
Forbundsrep.			
Tyskland	6,4	6,00	4,65
Grækenland	–	–	13,00
Frankrig	15,0	16,86	13,64
Irland	6,0*	6,46	5,94
Italien	40,0	39,39	35,49
Luxembourg	0,1	0,09	0,07
Nederlandene	1,7	1,58	1,24
Det forenede Kongerige	28,0	27,03	23,80
I alt	100,0	100,00	100,00

* Plus 6 mio. RE, der skal fradrages de andre medlemsstater kvoter med undtagelse af Italiens.

Kilde: Her efter Andreas P. Cornett: *De dansk-tyske grænseregioner i EF-sammenhæng, 1979, samt Europa-noter 1983/18.*

at sådanne projekter kun kunne iværksættes efter fælles henvendelse fra de pågældende lande. Med den nye forordning synes disse muligheder at være blevet forbedret, selv om en endelig vurdering naturligvis ikke er mulig på indeværende tidspunkt. I alle disse betragtninger må det ikke glemmes, at EF's regionalpolitik sigter på regionale problemer af en helt anden karakter end dem, der findes i Danmark eller Tyskland. I så henseende er disse landes deltagelse kun et udtryk for den sædvanlige »studehandel« i EF, der går ud på, at alle skal have i det mindste lidt gavn af alle foranstaltninger.

Grænseregionerne i regionalpolitikken

Regionerne ved Fællesskabets indre grænser indgik tidligt i overvejelserne om en fælles regionalpolitik. I overensstemmelse hermed tog Kommissionen i oplægget til en regionalpolitik for fællesmarkedet i 1969 grænseregionernes problemer op til nærmere overvejelse. Man henviste særligt til de problemer, ophævelsen af toldskrænkerne ville medføre for disse regioner, idet den økonomiske aktivitet så i endnu højere grad ville blive koncentreret i de økonomiske kraftcentre. Dette ville yderligere skærpe strukturforskellene og ikke mindst berøre områderne ved Fællesskabets indre grænser.

I Kommissionens forslag til beslutning fra Rådet vedrørende Fællesskabets regionale udvikling skulle grænseområderne være et af de fire områder, hvor det var særligt nødvendigt med fælles indgriben.

Kommissionens beslutningsforslag medførte dog ingen konkrete resultater for grænseregionerne i første omgang.

Da regionalpolitikken endelig blev realiseret i 1975, nævntes grænseregionerne blandt en lang række emner, der i særlig grad skulle tilgodeses af Regionalfondens, uden dog at få den fremtrædende placering, som bl.a. Europaparlamentet udtryk-

te ønske om i midten af halvfjerdserne. Årsagerne til, at grænseregionsproblemerne ikke fik den fremtrædende plads i regionalpolitikken, som også Kommissionen oprindelig synes at have tiltænkt disse, er vanskelige at spore. Motiverne må nok søges i, at de reelt ikke udgør de mest tilbagestående områder i EF. Derudover er grænseområderne og deres specielle forhold mange steder stadig et politisk ømtåleligt emne.

Det er derfor nærliggende at formode, at Kommissionen har søgt at foregribe en mulig kritik fra Ministerrådet ved at undlade at fremhæve disse regioner som regionalfondsområder uafhængig af deres placering i nationale udviklingsområder for ikke at true regionalpolitikken som helhed. Denne var i forvejen kasterbold mellem nationale særinteresser, hvilket bl.a. understreges af den lange frist, der gik fra fremkomsten af Kommissionens forslag til nye retningslinier for regionalpolitikken i 1977 til disses endelige offentliggørelse i februar 1979.

*

I Kommissionens forslag til nye retningslinier for EF's regionalpolitik i 70'ernes slutning indgik grænseregionsproblemer atter, idet problemerne ved Fællesskabets indre grænser udgjorde et af de fire områder, hvor man ønskede at sætte ind med Fællesskabets regionalpolitik.

I forbindelse med behandlingen af de nye retningslinier for EF's regionalpolitik i Ministerrådet skete en yderligere reduktion i Regionalfondens frie midler, så disse kun omfattede 5% af samtlige midler, ligesom grænseregionerne ikke mere indgik som et udtrykkeligt nævnt virkefelt for regionalpolitikken. Dette underbygger yderligere ovenstående formodning, selv om grænseregionsproblemerne stadig nævntes i regionalfondsforordningen som et emne, der i særlig grad skal tages i betragtning.

Det var den ikke-kvoterede del, som EF-kommissionen oprindelig havde foreslået anvendt bl.a. i grænseregionerne. I Rådets principbeslutning af 27.6.1978 om Fællesskabets regionalpolitik er disse ikke blandt de særlige foranstaltninger fra Fællesskabets side, der kan modtage støtte fra fonden i form af beløb fra den ikke-kvoterede del af Regionalfondens. Rådet erklærede sig dog rede til, på forslag fra Kommissionen, at undersøge ansøgninger om støtte fra fonden i forbindelse med grænseproblemer i de regioner i Fællesskabet, hvor der er størst behov, og som forelægges i fællesskab af de pågældende medlemsstater.

Tilskudssituationen for grænseregionerne i dag er således noget uklar, såfremt de ikke er beliggende i et nationalt egnsudviklingsområde, idet grænseregionerne ikke indgår som privilegerede områder i de direkte aktioner i henhold til den fælles regionalpolitik. Grænseregionerne har dog hidtil i princippet haft mulighed for at få visse tilskud uafhængig af egnsudviklingsstatus efter ansøgning fra de involverede regeringer under de nedenfor nævnte betingelser.

Det var måske den væsentligste fornyelse i regionalpolitikken, at den ikke kvota bestemte del af fonden om nødvendigt kunne tages i anvendelse uden for de egnsudviklingsområder, som er fastlagt på nationalt plan. Dette åbnede i det mindste i princippet for EF-støtte til grænseregioner, selv om disse ikke mere nævntes klart. Her er det imidlertid vigtigt at holde sig Kommissionens svar på et skriftligt spørgsmål i EF-parlamentet desangående for øje, nemlig at der dels skulle være tale om de grænseregioner, hvor behovet er størst, og dels at forslaget skulle forelægges af de pågældende medlemsstater, for at der kunne ydes støtte.

Dette forbehold fra Ministerrådets side synes at være meget restriktivt, idet en

grænseregion, »hvor behovet er størst«, nok altid vil ligge i et nationalt støtteområde, hvormed grænseregionernes relative placering i Regionalfondens ikke umiddelbart synes at være blevet styrket.

Skal Kommissionens holdning til grænseregionsproblemerne i slutningen af 70'erne karakteriseres sammenfattende, kan det konstateres, at den, inden for rimelige grænser, var villig til at understøtte grænseregionerne med regionalfondsmidler, hvilket daværende kommissær Thomson også var inde på i forbindelse med debatterne i Europaparlamentet, men at de ikke i nævneværdigt omfang fik en særstilling i forhold til andre dårligt stillede områder.

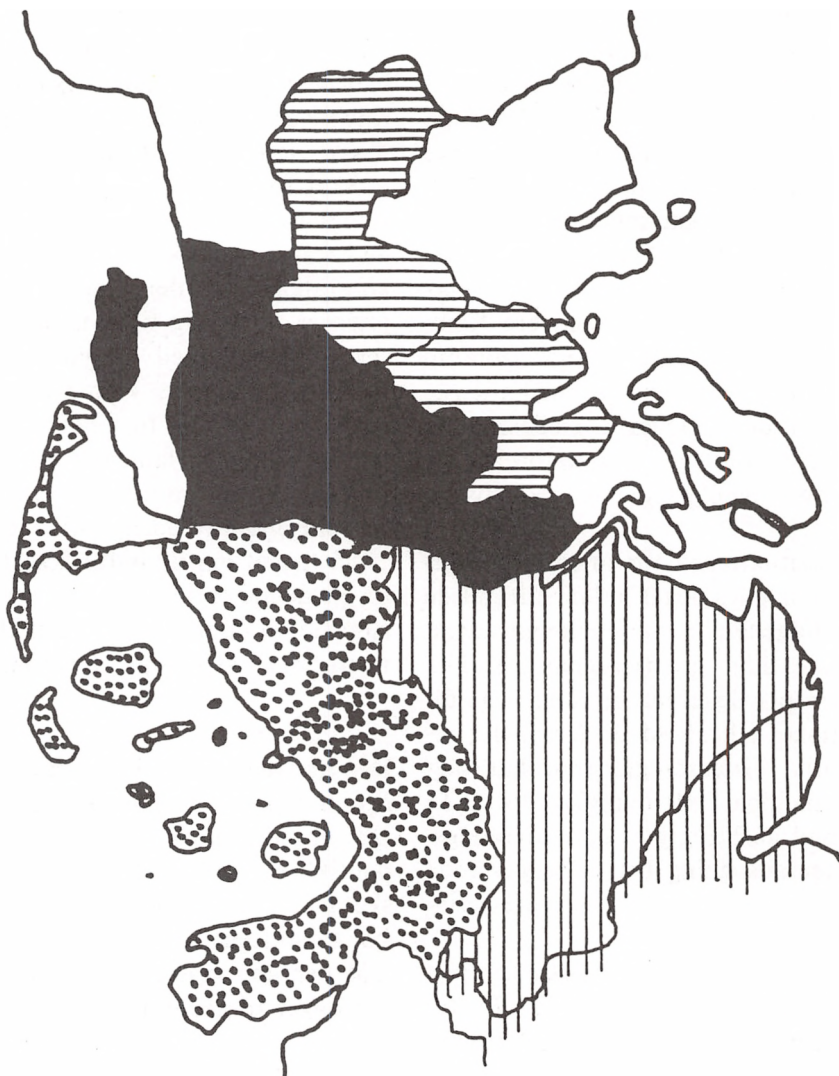
Så meget om de indtil årsskiftet 1984/85 gældende regler, der som nævnt nok i en rum tid vil danne udgangspunkt for administrationen af den nye forordning.

Den nye regionalfondsforordning kan give nye muligheder for Sønderjylland

Det grundlæggende formål med regionalpolitikken er uforandret. Der er imidlertid sket en del væsentlige ændringer med hensyn til støttens fordeling på lande, de formål der kan støttes, samt de principper, der ligger til grund herfor.

Dette er ikke stedet at komme ind på enkeltheder, da disse først vil få deres afklaring, når forordningen har været anvendt i praksis. Her skal kun de forhold ridses op, der umiddelbart synes at medføre ændringer i forhold til de gamle bestemmelser.

Den væsentligste ændring i forhold til den gamle ordning er indførelsen af minimums- og maksimumsgrænser for landenes andel i Regionalfondsudbetalingerne, se tabellen side 173. Umiddelbart må dette have gjort fonden til et mere fleksibelt regionalpolitisk instrument. Til gengæld er den kvotafrie del (tidligere 5%) blevet afskaffet til fordel for »gaffelsystemet«.

■ Låne- og
tilskudsområder

▨ Låneområder

▤ Gebiete der
Gemeinschaftsaufgabe

▥ Gebiete der
Gemeinschaftsaufgabe
samt
Zonenrandförderung

*Egnsudviklingsområder i den dansk-tyske
grænseregion 1984.*

Kilde: Direktoratet for Egnsudvikling – Orientering og årsberetning 1983, p. 26.
Eberstein et.al. Handbuch der regionalen Wirtschaftsförderung, Köln ab 1971.

Regionalfonden støtter i fremtiden finansieringen af 4 slags aktiviteter (art. 5), nemlig:

1. Fællesskabsprogrammer
2. Nationale programmer af interesse for fællesskabet
3. Projekter
4. Undersøgelser

De nationale andele i Regionalfonden fra 1985

Medlemsstat	Ned.grænse	Øvre grænse
Belgien	0,90	1,20
Danmark	0,51	0,67
Forbundsrep.Tyskland	3,76	4,81
Grækenland	12,35	15,74
Frankrig	11,05	14,74
Irland	5,64	6,83
Italien	31,94	42,59
Luxembourg	0,06	0,08
Nederlandene	1,00	1,34
Det foren. Kongerige	21,42	28,56

Kilde: Rådets forordning 1787/84 op.cit., p. 3

Fællesskabsprogrammer (Art. 7 ff) udgør en helhed af sammenhængende foranstaltninger, der direkte er knyttet til Fællesskabets målsætninger og politikker, som disse mest grundlæggende allerede blev formuleret i Romtraktaten. De skal sigte på at forbedre livsvilkårene i flere regioner i flere medlemslande.

Der skal altså være tale om veldokumenterede handlingforløb, der skal lægge op til en erhvervsmæssig forbedring af de pågældende områder. Programmerne skal være ledsaget af blandt andet foreløbige finansieringsplaner.

Fællesskabsprogrammerne udgør ved prioriteringen af sammenhængende strategier nok den afgørende nyskabelse i forhold til tidligere.

Der lægges nu forøget vægt på programstøtte fremfor andre former for understøttelse. Det er således målet, at denne støtte om tre år skal nå op på 20% af de samlede udbetalinger. Umiddelbart synes det næppe sandsynligt, at den dansk-tyske grænse-region eller regioner i det øvrige Danmark vil kunne falde ind under denne kategori, da de regionale problemer her i landet trods alt er små sammenlignet med det øvrige Europa. Indførelsen af programstøtte vil især få konsekvenser for de store støtte-

modtagere (med kvoter på over 2%), da støtte udover minimum i fremtiden vil blive gjort afhængig af, om der udarbejdes egentlige handlingsprogrammer.

Bedre muligheder er der for den dansk-tyske grænseregion i de tre andre aktivitetstyper. Hidtil har Sønderjylland hovedsagelig været tilgodeset ved projektstøtte, senest også på infrastrukturuområdet ved tildeling af støtte til transportinvesteringer i Bov, en ny omfartsvej ved Møgeltønder samt det planlagte uddannelsescenter ved Gram.

Størst interesse har her de »Nationale programmer af interesse for Fællesskabet« (Art. 10 ff), der også med hensyn til målsætning og udformning ligner fællesskabsprogrammerne i vid udstrækning. En afgørende forskel er, at medlemsstaterne tager initiativet. Af særlig betydning for grænse-regioner er, at disse udtrykkeligt er nævnt blandt de forhold, Kommissionen i særlig grad skal tage hensyn til i dens vurdering af programmernes støtteværdighed. I denne forbindelse kan 2%-reglen blive af særlig interesse for den tyske del af grænseregionen.

Med hensyn til de to sidstnævnte former for fællesskabsaktioner – projektstøtte (Art. 17-23) og finansiering af studier (Art. 24) – synes der ikke at være sket de store ændringer i forhold til hidtil gældende regler.

Endelig indeholder forordningen detaljerede regler vedrørende de forpligtelser, der påhviler støttemodtagerne, samt regler for udbetaling og kontrol.

Danmarks muligheder

Set i forhold til de samlede aktiviteter inden for EF-samarbejdet har regionalpolitikken vokset sig stor, og dette til trods for, at dens fødselshjælper valutapolitikken ikke kunne realiseres fuldt ud i første omgang og aldrig blev dét, der var lagt op til i begyndelsen af 70'erne.

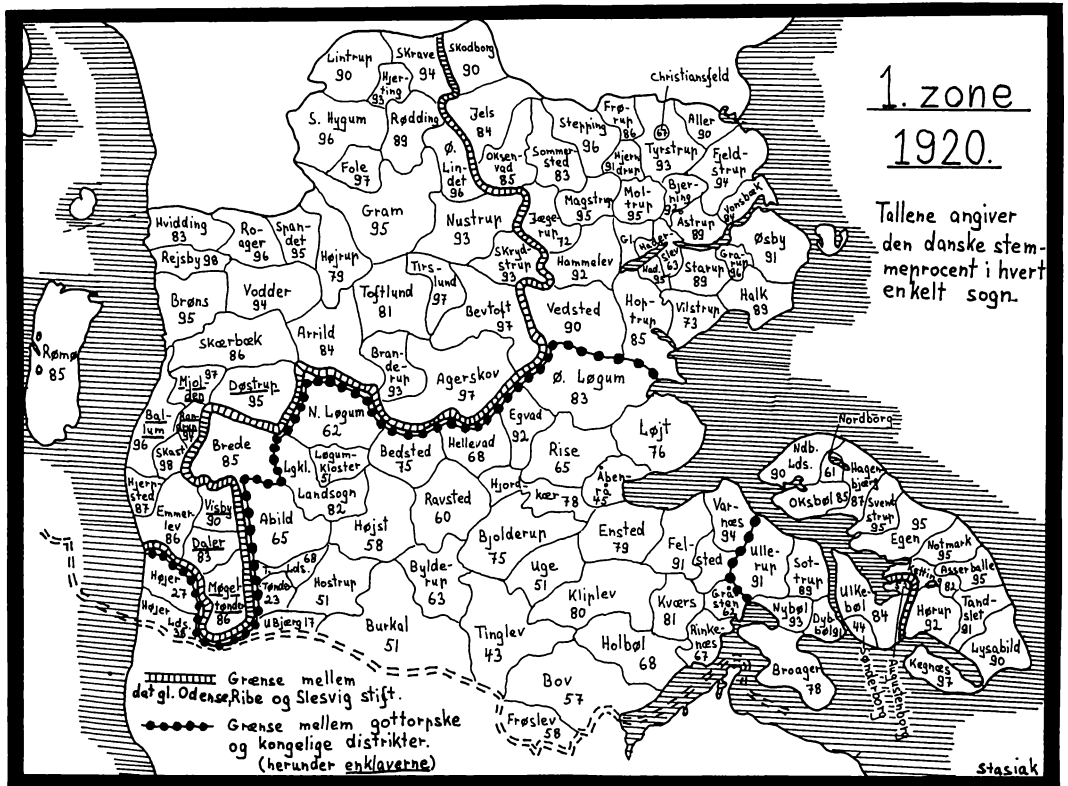
Regionalpolitikken indgår i en større EF-sammenhæng i den kabale, det siden Fællesskabets start har været at afveje fordele og ulemper ved det europæiske samarbejde så retfærdigt som muligt landene imellem. Dette betyder, at Danmark (og Vesttyskland) kun får en lille andel af de regionalpolitiske bevillinger. Dette kan næppe give anledning til forundring landenes udviklingsstade taget i betragtning.

Alligevel er der midler at hente for Danmark. Især efter Grønlands udtræden er der forbedrede muligheder for de syddanske egnsudviklingsområder – og dermed også for grænseregionen, selv om Danmark som helhed vil få mindre end hidtil. Grænseregionerne indtager stort set ingen særstilling i regionalpolitikken, men da Kommissionen har et vigtigt ord at skulle have sagt i den endelige fordeling af regionalfondsmidler, kan det alligevel spille en rol-

le ved konkrete projekters prioritering ud fra en generel europapolitisk målsætning. Dette synes ikke mindst at være tilfældet efter den seneste revision, hvor der f.eks. i forbindelse med handlingsprogrammer til fremme af den regionale erhvervsstruktur lægges afgørende vægt på, at flere lande involveres i disse, enten som fællesskabsprogrammer eller som samordnede nationale programmer. Hermed skulle der være muligheder for at udvide den danske andel udover det garanterede minimum. Dette skulle alt andet lige give forbedrede støttemuligheder til en politik, der sigter mod at styrke grænseregionens eget økonomiske potentiale, da disse midler ikke nødvendigvis tages fra andre danske regioner. Når dette er sagt, må det imidlertid også fremhæves, at der kan forventes en skarpere dansk konkurrence om de »danske« regionalfondsmidler.

LITTERATUR

- Bygvrå, Susanne: »Egnsudvikling i det dansk-tyske grænseområde«, Aabenraa 1981.
- Cornett, A. P.: »De dansk-tyske grænseregioner i EF-sammenhæng«, Aabenraa 1979.
- Eberstein: »Handbuch der regionalen Wirtschaftsförderung«, Köln 1971 ff.
- Direktoratet for Egnsudvikling: »Investering i produktion«, 1981 ff.
- Kommissionen for »Eine Regionalpolitik für die Gemeinschaft«, 1969.
- De europæiske Fællesskaber: Bulletin of the European Communities, supplement 8/73. »Report on the regional problems in the enlarged community«.
- »Verordnungen und Beschlüsse des Rates der Europäischen Gemeinschaften zur Regionalpolitik«. Auszüge aus dem Amtsblatt der Europäischen Gemeinschaften. Nr. L 73 vom 21. März 1975.
- Bulletin for De europæiske Fællesskaber. Supplement 2/77. »Fællesskabets regionalpolitik – Nye retningslinier«.
- »Fællesskabet og dets regioner«, Europæisk Dokumentation, 1977/4.
- »Væsentlige forordninger og afgørelser vedrørende regionalpolitik vedtaget af Rådet for De europæiske Fællesskaber«, Bruxelles-Luxembourg 1979.
- »Europa-noter« 8/81, 18/83, 15/84.
- »Tal om EF«, 6. september 1982.
- »EF-avisen«, 1984/8.
- Rådets forordning (EØF) Nr. 1787/84 af 19. juni 1984 om Den europæiske fond for Regionaludvikling »De Europæiske Fællesskabers Tidende« Nr. L 169 af 28.6.1984.

1. zone
1920.

Tallene angiver den danske stemmenprocent i hvert enkelt sogn.

Kort over afstemningsresultaterne i Sønderjylland den 10. februar 1920. Indtegnet er grænserne mellem Ribe, Slesvig og det gamle Odense stift, samt grænsen mellem gottorpske og kongelige distrikter. De understregede navne angiver de sogne, som helt eller overvejende hørte til enklaverne. Mange steder var de administrative og jurisdiktionelle forhold dog langt mere indviklede, end kortet viser.

Om baggrunden for Sydslesvigs fortyskning og for hjemmetyskheden i Nordslesvig

AF H.V. GREGERSEN

I »Heimatkundliche Arbeitsgemeinschaft für Nordschleswig« 1985 har professor i »Landesgeschichte« ved Kiels Universitet, Erich Hoffmann, en afhandling med titlen »Die Entstehung des nordschleswigschen Deutschtums«.

Seminarielektor, dr. phil. H. V. Gregersen, Haderslev, er kun delvis enig med professor Erich Hoffmann, og han uddyber sin kritik, idet han, som han selv skri-

ver, fremsætter en randnote med ti punkter, der imødegår Erich Hoffmanns fremstilling.

Afhandlingen indledes med en erkendelse af, at titlen lover mere, end forfatteren kan holde, eftersom spørgsmålet om den historiske baggrund for, at der opstod en bevidst nationalfølelse hos »de nordslesvigske tyskere« hidtil kun er blevet ringe udforsket.

Heri har Erich Hoffmann kun alt for ret, vel at mærke, hvis der er tale om »hjemmetyskheden«. Men udtrykket »nordslesvigske tyskere« kan dog som *historisk* betegnelse nemt misforstås. Først efter at folkeafstemningsgrænsen i 1920 var blevet trukket, giver det mening at kalde det tyske mindretal i Danmark således. Historisk set, d.v.s. fra tiden før 1864, menes der hermed kun tyskere i betydningen indvandrere fra det gamle Tyske Rige syd for Ejderen¹ og denne indvandring er det for de sidste par hundrede års vedkommende muligt at aflæse fra sted til sted ved en gennemgang af kirkebøger og folketællingslister.

Selve hjemmetyskheden som national foreteelse er derimod langt mere kompliceret, eftersom den er et produkt af den særlige udvikling, som det gamle danske grænseland Sønderjylland, også kaldet hertugdømmet Slesvig, har gennemgået siden den danske kongemagts fallit under Erik Menved og Christoffer II i begyndelsen af 1300-årene. Hvad Ryd-årbogens forfatter allerede anede, da han i slutningen af 1200-årene i forbindelse med omtalen af Valdemar Sejrs død i 1241 skrev: »Da faldt for sand kronen af de danskes hoved!«, fik for alvor fuld gyldighed efter Erik Menveds død i 1319.

Hjemmetyskheden er altså som nævnt et produkt af den for grænselandet særlige udvikling, der tog sin begyndelse i senmiddelalderen, men som begreb hører hjemmetyskheden hjemme i årene, efter at nationalitetskampen mellem dansk og tysk var kommet i gang. Selve udtrykket »hjemmetysker« kendes først fra borgerkrigsåret og revolutionsåret 1848,² og på den tid var

1. Se f.eks. Laurids Skau: Hans Nissen i Hammelef, hvor det hedder: »navnlig indvandrede Tydskere, til hvilke adskillige Hjemmetyskere sluttede sig«.

2. Sønderjysk Månedsskrift, 1954, s. 156; 1955, s. 46; 1956, s. 141 f., 155 f., 174.

det fra dansk side ment som en spottegløse for den del af befolkningen i det overvejende dansktalende Nordslesvig, der bekendte sig til en total ændring af de hidtidige statsretlige tilstande ved at ønske, at Sønderjylland, hertugdømmet Slesvig, skulle optages i det nye Tyskland, som siden Napoleons-tidens afslutning og specielt siden Kieler-professoren Dahlmanns Waterlootale i 1815 var blevet mange tyske intellektuelles drøm.

Det er derfor rigtigt, når Erich Hoffmann fastslår, at en bevidst national afgørelse mellem dansk og tysk i det sønderjyske grænseland først begyndte fra slutningen af 1830'erne, men det er mindre rigtigt, når samme forfatter hævder, at grænselandets befolkning i ældre tid »ikke gjorde sig videre tanker om deres folkelige tilhørsforhold«. Ryd-årbogen er lige blevet citeret, og den er ligesom historieskriveren Saxo i sin tendens klart anti-tysk. I forbindelse med omtalen af kuppet på Lyø i 1223 fælder årbogens forfatter denne hårde og ensidige dom: »Mærk dig, læser, at tyskerne sjældent eller aldrig har vundet nogen pris eller sejr uden ved forræderi og svig, som er dem medfødt.«

Fra Danmarks besættelse i årene efter 1325 kendes det latinske klagedigt med indledningsstrofen: »Suk og klag, sorgbetungde Danmark!«, og i 1328 ledede Ribebispen Jacob Splitaff et oprør, der førte til erobringen og afbrændingen af Haderslevhus. Grev Gerhard III var dog for stærk, men han måtte i 1340 betale med livet for sit herredømme over Danmark. Naturligvis kender vi ikke mere de nærmere omstændigheder ved disse begivenheder, men man går næppe for vidt ved at opfatte dem som udtryk for et ønske om at komme af med den fremmede besættelsesmagt. Det er i hvert fald denne vurdering, der gives i de gamle folkeviser.

Selv om det efterfølgende hundredårs kampe om Sønderjylland (1340-1440) er

udsprunget af den danske kongemagts bestræbelser for at genvinde rigets gamle grænseland og derfor alt i alt kun kendes fra de politiske begivenheder såsom krigstogter, forhandlinger o.s.v., så viser dog udviklingen inden for Flensborgs borgerskab i årene mellem 1410 og 1431, at der var to modsatte opfattelser af, hvorledes byens fremtid skulle forme sig. Det samme kan siges om det sammenløb, der i 1523 fandt sted på Urnehoved. Også her stod kongens tilhængere over for hertugens, og man har ligefrem – omend naturligvis med urette – kaldt hertugens talsmand, herredsfoged Nis Hinrichsen, den første hjemmetysker.

Sydslesvigs fortyskning

Selve afhandlingens hovedtema, forsøget på at finde forudsætningerne for hjemmetyskheden i Nordslesvig, indleder Erich Hoffmann med et rids af den sproglige udvikling i grænselandet som helhed, altså også i Sydslesvig, og som det rigtigt afgrænses: i landet nord for Slien, hvor det danske folkesprog endnu i slutningen af 1700-årene var gængs og gæv (Nordfrisland naturligvis uførtalt).

I overensstemmelse med Karl N. Bocks disputats³ ser Hoffmann den påvirkning af det omgivende land, der udgik fra byerne i Sydslesvig, som en væsentlig forudsætning for tyskhedens fremgang i denne del af grænselandet. Flensborg på overgangen mellem de to halvdele af det sønderjyske grænseland er i denne forbindelse særlig interessant, og her har Erich Hoffmann i sin tid taget Troels Finks undersøgelser af navnestoffet i en bevaret jordebog fra 1436

op til nærmere prøvelse med hensyn til de heri nævnte personers herkomst.⁴ Glemmes må det dog ikke, at det kun er de besiddende grundejere, der er navngivet, og den tilvandrede tyskthed, som Hoffmann anslår til ca. 25%, er derfor i virkeligheden kun en forsvindende procentdel af det daværende Flensborgs samlede befolkning.

Dertil kommer, at alle erfaringer, gjort ud fra demografiske undersøgelser, viser, at det ikke er byen, der påvirker omegnens sprog, men at det tværtimod er omegnen, der sætter sit sproglige præg på byen. En by vilde dø, dersom den ikke fik tilflytning udefra. Det er en sandhed, som ikke mindst bekræftes af ældre tiders jævnlige meddelelser om pest og andre epidemier. Jeg kan ikke undslå mig for at nævne et eksempel fra min egen tid. Da jeg ca. 1930 som dreng kom til Aabenraa fra en landsby i omegnen, forblev det ikke ubemærket, at jeg talte en dialekt, der afveg fra den aabenraaske bydialekt, men da jeg omkring 1950 var lærer i Aabenraa, var det tydeligt, at nu talte så godt som alle elever omegnens dialekt. Ved anlægget af de store landeveje var Aabenraas isolation i den mellemliggende tid blevet brudt, og altimens havde der fundet en tilvandring sted ude fra omegnssognene. Jeg vil derfor hævde, at Karl N. Bocks forklaringsmodel for sprogskiftet i Sydslesvig er forkert!

At befolkningen gennem århundreder havde været »unter deutschem Spracheinfluss«, forklarer Erich Hoffmann ved at gentage H. F. Rørdams opfattelse af reformationens betydning for tyskhedens udbredelse, men anfører dog samtidig kort, at der allerede i senmiddelalderen uddannedes præster på tysk »an der Schleswiger Domschule«. Mere siges der ikke, men da jeg mener, at vi her er ved kernen til forståelsen af, hvorledes det gik til, at en befolkning med dansk-sønderjysk folkesprog fik et andet sprog som kultursproget, det »højere« sprog, skal jeg forsøge at referere

3. Karl N. Bock: Niederdeutsch auf dänischem Substrat, 1933.

4. Troels Fink: Flensborgs borgerskab i det 15. aarhundrede (Til Knud Fabricius 13. august 1945); Erich Hoffmann: Die Herkunft des Bürgertums in den Städten des Herzogtums Schleswig, 1953.

min opfattelse af denne foreteelse.⁵

1. Siden 1260 var landet mellem Ejder og Sli under holstensk (schauenburgsk) styre og allerede dengang et holstensk adels- og bondeland.

2. Under Gerhard III kom i 1326 også Slesvig by med Gottorp slot og resten af Sønderjylland i schauenburgsk besiddelse, og i løbet af årene 1325-50 kom byens gejstlighed med domkapitlet til i overvejende grad at bestå af tyskere. Siden 1308 (og til 1854) var det desuden tyskere, der sad på bispestolen. Eneste undtagelse er bisp Nicolaus (Niels eller Claus Brun, 1351-70), der dog var fra stiftet og udgået fra domkapitlet.

3. Slesvig domkapitel besad monopolet på al højere uddannelse inden for sit embedsomsråde, der nordpå strakte sig til linjen Sønderborg – Løjt – Ravsted – Højst – Hostrup – Vidå-mundingen. Uddannelsen foregik på de klassiske sprog, og det var præster, der skulle uddannes. Det nationale kultursprog ved siden af først og fremmest latinen var det plattyske sprog, det »middelnedertyske« sprog, således som det havde fundet sin form i det lybske cancelli. Det var dette »højere« sprog, som de uddannelsessøgende fra dansk-sønderjyske (og nordfrisiske) sogne benyttede, når de ikke gjorde brug af deres barndomsejns dialekt.

4. For menigmand i by og på land var præsten den eneste med højere uddannelse, som han kom i berøring med. Sædvanligvis er deres samtale vel foregået på dialekt, men skulde noget »højere«, f.eks. det religiøse, drøftes og forklares, slår dialekten ikke til. Trods forsøg i senere tider kan man ikke bede Fadervor på dialekt. Hertil kræves et »højere« sprog, f.eks. latin, og man tør antage, at kirkens latinske vendinger,

gentaget søndag efter søndag, efterhånden er blevet opfattet efter deres indhold. Langt lettere er det gået med alle de begreber uden for dagligdagen, som præsten har forklaret på det plattyske sprog, som han havde tilegnet sig i sin uddannelses-tid. På den måde skabtes fra sogn til sogn inden for det slesvigske domkapitels embedsomsråde et sprogligt klima, hvori ikke blot menigmands stedlige dialekt indgik, men også den stadige plattyske kultursprogs-påvirkning, der kom udefra, først og fremmest via præsten. Det var derfor også ham, man søgte til, når noget skriftligt skulde udformes. Hertil benyttedes det plattyske (middelnedertyske) skriftsprog, mens det danske sprog ikke findes anvendt inden for det slesvigske domkapitels embedsomsråde siden midten af 1300-årene. De ganske få undtagelser, der kun kendes fra Flensborg, skyldes den særlige politiske situation i denne by i 1412 ff.

5. Denne særlige sprogligt-kulturelle situation inden for det slesvigske domkapitels embedsomsråde er naturligvis blevet fæstnet og styrket af det politiske herredømme, som schauenburgerne udøvede over hele Sønderjylland 1326-40 og over Sydslesvig efter 1340. Den danske kongemagts forsøg på at ændre dette forhold mislykkedes for stedse ved rømningen af Flensborg i 1431. Da den danske kongemagt efter den schauenburgske slægts uddøen ved mødet i Ribe i 1460 overtog magten over Sønderjylland, skete det på det slesvig-holstenske ridderskabs præmisser, ved at kongen blev valgt til »herre over landene Slesvig og Holsten«. Sønderjylland blev herefter helt til 1848 styret på tysk sammen med Holsten.

6. Det siger sig selv, at der sideløbende med den sprogligt-kulturelle påvirkning fra det offentlige livs ledende mænd, amtmænd, godsejere og andre stormænd, jævnlige har fundet en lignende kontakt sted som følge af tidens handel ogandel. Byer-

5. Jvf. Plattysk i Sønderjylland, 1974; Plattdeutsch im Grenzland (Flensburg, 700 Jahre Stadt, 1984).

nes købmænd og skipperne har måttet kunne gøre sig forståelige på hanseaternes plattyske sprog. Det samme gjaldt handlende ved køb og salg på de store markeder, og naturligvis lød samme sprog ligeledes jævnlige i kroerne og andetsteds, hvor godtfolk mødtes. Men med hensyn til indvandring af tyske købmænd og håndværkere var den i de nordslesvigske byer langt mindre end i byer som København, Malmø, Stockholm etc.

7. Reformationen medførte, at den nordligste del af det slesvigske domkapitels embedsdistrikt i 1542 blev lagt ind under superintendenten i Haderslev. Derved opstod – utvivlsomt i forbindelse med udstedelsen af den slesvig-holstenske kirkeordning samme år – den kirkesprogs- (og derefter også skolesprogs)-grænse, der bortset fra Bov sogn (tidligere Flensborg amt) svarer til vor nuværende landegrænse. For Nordslesvigs nationale fremtid blev det af afgørende betydning, at gudstjenestesproget overalt i Nordslesvig (med undtagelse af hjemmeserne i købstæderne) fra nu af blev holdt på dansk. Hidtil havde dansk som kultursprog kun hersket i de dele af Nordslesvig, der kirkeligt hørte under domkapitlerne i Ribe og Odense, samt under kollegiatkapitlet i Haderslev. For Nordslesvig betød reformationen således en landvinding for det danske sprog.

8. For Sydslesvigs vedkommende betød reformationen en styrkelse af det tyske kultursprogs stilling. Reformationens mænd har åbenbart ment, at kendskabet til det tyske sprog på den tid var så udbredt, at det kunde anses for »modersmålet«, selv om hovedparten af befolkningen endnu talte dansk-sønderjysk (eller nordfrisisk). Klage fra menighederne over dette forhold fremkom først og fremmest, når de fik en præst, der ikke magtede den danske dialekt. Præsterne var dog alt i alt landsdelens egne børn, og de har i deres forkyndelse jævnlige forklaret deres tyske prædiken-

sprog med danske vendinger.

9. Ønsket om efter reformationen at erstatte plattysk med Martin Luthers højtytske Bibel-sprog førte i årene omkring 1600 til en øget brug af dette sprog. For Sydslesvigs vedkommende betød dette en opbremsning af det sprogskifte, der var i gang, idet overgangen fra den danske dialekt til højtysk var større end til plattysk. I Nordslesvig krævede bystyret i Tønder endnu i 1631, at den nye højtyskprædikende førstepræst gik over til at bruge plattysk (»die Sechsische Sprache«), for at »den enfoldige menighed med udbytte kunne høre og forstå det guddommelige ords prædiken«. Først i 1652 blev der indført højtysk prædiken i Tønder. Som følge af overgangen til højtysk forekom det jævnlige, at storbønder sendte de opvakte af deres drenge, der ikke skulle gå den akademiske studievej på et af de tyske universiteter, til de nordslesvigske byers »tyske skrive- og regneskoler« eller til skoler i Flensborg, Husum, Lybæk (Skt. Catharineum) eller Lyneborg (Skt. Johannis og Skt. Michaelis).

10. Som følge af folkeskoleloven i 1814 blev kendskabet i Sydslesvig til det højtytske sprog langt stærkere udbredt. Kort over det danske folkesprogs udbredelse på den tid viser, at det var på retræte i Angel, men helt op til ca. 1890 taltes der endnu dansk-sønderjysk i en bred tunge ned i det slesvigske midterland, den såkaldte »Schleswigsche Geest«. Ingen har hidtil givet en forklaring herpå, men mon ikke det simpelthen skyldes, at skolevæsenet i disse fattige egne alt i alt var langt dårligere end i det velstående Angel, samt at mange børn her jævnlige svigtede undervisningen, fordi de har skullet tjene til føden som hyrdedrenge og lign. Alt dette har betydning, fordi det var generationen, der gik i skole efter 1814, der som voksen deltog i nationalitetskampen efter 1830'erne.

De her anførte 10 punkter er, forekom-

mer det mig, for væsentlige til, at de bliver ladet ude af betragtning. De er derfor ment som en randnote til Erich Hoffmanns fremstilling.

Forudsætningerne for hjemmetyskheden

Under sin søgen efter forudsætningerne for hjemmetyskheden i Nordslesvig tilslutter Erich Hoffmann sig indledningsvis Ludwig Andresens opfattelse⁶ af det gottorpske styres betydning for hjemmetyskhedens udbredelse inden for »den skæve firkant« mellem Tønder, Løgumkloster, Aabenraa og Gråsten (Hoffmann har Flensborg). Ifølge Andresen var bønderne i dette område på grund af deres fæsteforhold nøje knyttet til deres gottorpske herskab, men Troels Fink,⁶ der tog denne opfattelse op til prøvelse, kunne med lethed fastslå, at det ikke nogensinde er lykkedes at påvise en direkte forbindelse mellem en gottorpsk statspatriotisme før 1720 og den politiske slesvigholstenisme efter 1830. Man kunne jo også spørge sig, hvorfor denne gottorpske statspatriotisme kun skulle have været gældende inden for »den skæve firkant« og ikke i samme grad i de andre sogne i Tønder, Aabenraa og Løgumkloster amter, der også var gottorpske i tiden mellem 1580 og 1720. Selv en gennemgang af familietraditioner, som Erich Hoffmann foreslår, vil næppe kunne underbygge Ludwig Andresens opfattelse. Man behøver jo blot at tænke på alle de mange efterkommere af den foran omtalte herredsfoged Nis Hinrichsen fra Hajstrup. De findes i både den danske og tyske lejr.

Noget andet er, at der i 1830'erne og

6. Ludwig Andresen: *Geschichtliche Voraussetzungen, Entwicklung und Durchbruch des Nationalbewusstseins des Heimdeutschtums im »Schiefen Viereck« in Nordschleswig* (Deutsche Hefte für Volksforschung, 1934); Troels Fink: *Gottorperstyret som forudsætning for hjemmetyskheden i Nordslesvig* (Fortid og Nutid, XV, 1943-44).

senere hos mange slesvigere eksisterede en bevidsthed om og en sympati for det hertugelige⁷. Man hørte til hertugdømmet og ønskede ikke en indlemmelse i kongeriget, selv om langt de fleste anså Danmarks kongerige som deres helt naturlige overherre. Alligevel kan man ikke udelukke, at nogle, måske især i de tidligere gottorpske amter, havde en stærkere opfattelse af, at de var hertugelige. Denne følelse kan have virket i slesvigholstenismens favør, især da hertugen af Augustenborg blev denne bevægelses førende mand. Folk har almindeligvis ikke kunnet skelne mellem de forskellige fyrstelige slægtsgrenes adkomst til hertugdømmet, og hertugen af Augustenborg er da kommet til at stå som symbol på det hertugelige, for det særegne, som man nu engang altid havde forstået ved det at være slesviger, ved det at bo i hertugdømmet Slesvig. For mange blev denne opfattelse understreget af gamle papirer og skrifter, der endnu pietetsfuldt opbevares på mange gårde. De er som følge af det tyske administrationssprog helt op til 1840 og 1848 skrevet på tysk, og hvis der er tale om en kongetitel eller embedsinstitution nævnes her bl.a. »Hertzogthum Schleswig« etc. Men når det er sagt, så må det fastslås, at det ikke er muligt at finde vidnesbyrd om en direkte forbindelse mellem det gottorpske styre før 1720 og det 19. århundredes slesvigholstenisme.

For Erich Hoffmanns egen regning står hans opfattelse af byernes betydning for tyskhedens udbredelse. Jeg må – som det vil fremgå af min foran anførte kritik af Karl N. Bocks opfattelse – på dette felt tage afstand fra fremstillingen. Flensborg, Aabenraa og Haderslev kaldes af Hoffmann i modsætning til Ekernførde, Slesvig, Husum, Tønning og Garding for »Gründungsstädte«, opstået i Valdemars-tiden.

7. H.V. Gregersen: *Den nationalpolitiske udvikling i grænseegnene i historisk belysning* (Sønderjysk Månedsskrift 1966).

I disse byer fandt der – hedder det videre – ligesom i det endnu ældre Tønder omfattende byudvidelser sted, og derefter læser man: »Verschiedene Anzeichen weisen auf einen damaligen Zuzug deutscher Bevölkerungsteile«. Begrundelsen for denne påstand er, at Tønder som eneste by nord for Ejderen i 1243 fik sin stadsret fra Lybæk, og at der samtidig dannedes »Nikolaigemeinden« i Flensborg, Tønder og Aabenraa, idet sådanne samfund i det østtyske kolonisationsområde ofte tyder på tyske købmænds virke som bygrundlæggere. At forklaringen på Tønders lybske stadsret er den ganske enkle, at den på den tid var moderne i modsætning til Slesvigs og Aabenraas hjemmegroede bylovgivning, nævnes ikke. Derimod gentages Ludwig Andresens påstand⁸, at Tønder må være grundlagt af nedertyske kolonister, fordi byens grund var opdelt i 120 stavne(»Staven«), efter hvilke borgernes mark- og græsningsrettigheder beregnedes. Johan Hvidtfeldt⁸ tog i sin tid afstand fra denne opfattelse ved blandt andet at henvise til, at selve ordet »stavn« og begrebet 120 som »et storhundrede« klart peger i dansk retning, samt at Aabenraa havde en tilsvarende inddeling, og at den også kan findes i mange andre byer.

Alligevel mener Erich Hoffmann at kunne bruge teserne om Tønders 120 stavne og om Skt. Nikolai kirkerne i Flensborg, Aabenraa og andre byer som udtryk for tyske købmænds virke i disse byer. At der i nogle af byerne også fandtes Nikolai-gilder, bruges som en yderligere understregning af tesen, der i virkeligheden er en overførelse til sønderjyske og danske byer af nogle tanker, der for det østtyske kolonisationsområdes vedkommende er formuleret af en vis Karl Heinz Blaschke. Disse tanker har

8. Ludwig Andresen: Geschichte der Stadt Tondern bis 1627, 1937; Johan Hvidtfeldt i en anmeldelse i Sønderjyske Årbøger 1940, spec. s. 300-302.

Hoffmann udviklet nærmere i en større afhandling i Zeitschrift⁹, og han når her til resultater, der mindst talt må betegnes som overraskende. Om Skt. Nikolai i Aabenraa hedder det således: »Diese Kirche wird auf eine ältere Vorgängerin (nemlig Opnør sognekirke) zurückgeführt. Man sollte diese aber vielleicht weniger in der alten Pfarrkirche von Opnør sehen, dem Dorf, aus welchem der neue Hafenort Apenrade hervorgegangen ist, obwohl es Gregersen sehr glaubhaft gemacht hat, dass dieser Ort auf dem heutigen Stadthügel von Apenrade lag. Wir vermuten vielmehr, dass die Vorgängerin dieser Kirche eine deutsche Kaufmannskirche war, welche sich in Randlage neben dem frühen Hafenort Apenrade wie auch andererseits zum Dorf Opnør befand«.

Jeg skal ikke her komme nærmere ind på Erich Hoffmanns afhandling i Zeitschrift, men jeg har været nødt til at citere fra den for at vise, at hjemmetyskheden pludselig søges givet en art historisk baggrund ud fra en tese, der ikke engang er bygget på sand, men må betegnes som helt luftig!

For at blive ved Aabenraa, så har dens første indbyggere, der efter vendertogenes ophør (1169) flyttede ned til fjorden og åløbet bygget deres huse så højt oppe, at højvandet ikke kunne nå dem, mens de nederst på deres grund havde mulighed for at trække deres både op på land. Forløbet af Gildegade, Fiskergade og Slotsgade er bestemt af dette forhold. Nøjagtigt det samme kan for øvrigt den dag i dag ses i bydelen Holm i Slesvig. Også her rækker grundene ned til vandet, og på stranden ligger der både fra fiskeriet på Slien.

9. Erich Hoffmann: Beiträge zur Geschichte der Stadt Schleswig und des westlichen Ostseeraums im 12. und 13. Jahrhundert (Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte, bd. 105, 1980); sm.: Die Entstehung Flensburgs (Flensburg, 700 Jahre Stadt, 1984).

Med styrkelsen af kongemagten fik Aabenraa også en borg, og intet var da naturligere end at forbinde denne med en gade ned til havnen (Vestergade, Skibbrogade). Hvor dette vejstrøg krydser den nord-sydgående forbindelse (Storegade, Søndergade), ligger Torvet. Den slags har man vel nok kunnet finde ud af, uden at senere tiders historikere behøver at tale om »Gründungsstadt« og om fremmede indvandreres virke for »eine sorgfältige Planung«.

Det vil af det anførte fremgå, at jeg opfatter tesen om byernes oprindelse som en forudsætning for hjemmetyskheden som en parentes, man kunne have undværet!

Sidste halvdel af Erich Hoffmanns afhandling meddeler træk af den dansk-tyske nationalitetskamps historie. Det er naturligvis et meget stort emne og almindeligvis også så kendt, at der inden for den her givne ramme ikke er grund til at tage denne del af fremstillingen op til drøftelse, selv om der her og der kan være begivenheder, man kan se forskelligt på.

Erich Hoffmann slutter med at fastslå, at den overvejende del af befolkningen i Nordslesvig følte sig som dansk, selv om der fra begyndelsen var en ikke ringe gruppe af borgere og bønder, der valgte at være tyskere. Ind imellem de to standpunkter fremhæves dog også kniplingskræmmer Jens Wulff fra Bredebro som talerør for den konservative fløj, der ikke ønskede forandringer i de statsretlige forhold.

*

Det bedste udgangspunkt for en vurdering af hjemmetyskhedens udbredelse i vor tid er afstemningskortet fra 1920. At historien har været med til at sætte sit præg på sindelaget, fremgår klarest af afstemningsprocenterne i Møgeltønder og Aventoft. Betydningen af de Kongerigske Enklaver for et dansk sindelag er uomtvistet, mens omvendt Tønders og Højers tyskhed antagelig skal ses som et udtryk for modsæt-

ningsforholdet til Enklaverne.

Begge byer hørte under Ribe stift, men begge steder fandt der allerede i senmiddelalderen en emancipation sted i forhold til stiftsstaden Ribe, hvortil Enklaverne hørte. Man påberåbte sig her tilknytningen til hertugdømmet, så her kan der måske tales om en lang historisk tradition. »Den skæve firkant«, ud af hvilken i 1920 det såkaldte Tiedje-bælte blev konstrueret med et forsvindende lille tysk flertal, og således at mindretallene på den tid ville være blevet lige store, er fortsat hjemmetyskhedens faste bastion (Tinglev kommune).

Sønderborgs og Aabenraas svage tyske flertal i 1920 skyldtes derimod udelukkende tilvandring udefra, og som udtryk for en bybefolknings labilitet forsvandt dette flertal meget hurtigt, idet der efter 1920 kom ny tilvandring nordfra.

Det vil ikke være rigtigt at give en bedømmelse af hjemmetyskheden i vor tid uden at gøre opmærksom på den meget kraftige styrkelse, den fik i årene mellem 1864 og 1920. Hjemmetyskheden i vor tid er stort set sammensat af tre forskellige grupper. Der er dels de familier, der i nationalitetskampens første år valgte at være slesvigholstenere, der er endelig efterkommerne af mange af indvandrerne sydfra, og så er der alle dem, der under det preussisk/tyske styre blev vundet for tyskheden. Det gjaldt f.eks. mange unge uddannelsessøgende, samt mange af dem, der var i offentlig tjeneste (lærere, kontorister på et offentligt kontor, postbude, vejtmænd, stationsbetjente, kirkegårdsgravere etc.). De fleste af disse fandt sig dog efter Genforeningen til rette under de nye forhold.

Hvorledes det fremover vil gå med det hjemmetyske mindretal, er vanskeligt at sige, men der er meget, der tyder på, at vor egen tid, atomtidsalderen, med alle dens langt større problemer, ikke er gunstig for et mindretal.

På sydsiden af Ballum kirke med det karakteristiske tørninglenske tårn var der 1789 ud for det vestligste vindue i kirkeskibet et sakristi, som blev anvendt til skolestue. Sakristiet blev senere brugt som mødelokale for granden og blev nedbrudt 1859. (Historiske Samlinger for Sønderjylland).

Indberetninger om skolevæsenet i Lø herred 1789

VED PETER KR. IVERSEN

Fra lokalhistorisk interesseret side er der ytre ønske om, at der også kunne publiceres indberetninger til den kongerigske skolekommission om skolevæsenet 1789 fra andre enklavesogne eller sogne under kongerigsk kirkelovgivning end fra de tre sogne under Møgeltønder provsti, som blev meddelt i Sønderjysk Månedsskrift 1984 s. 90-98. Dette ønske imødekommes herved af fhv. landsarkivar Peter Kr. Iversen, Aabenraa, for Lø herreds provstis

vedkommende, uanset at oplysningerne ikke er så fyldige som for Møgeltønder provstis vedkommende.

Da de færreste vel vil have skolekommissionens spørgeskema af 14. nov. 1789 i erindring, gengives de syv punkter her igen, således som de er trykt i Sønderjysk Månedsskrift 1984, s. 90.

1) Hvor mange skoler er der i hvert sogn og hvor mange skolebørn over 5 år? 2)

Hvor stor er afstanden fra de længst bortliggende gårde og huse til skolen, hvorledes er skolevejenes beskaffenhed og – lidt umotiveret – hvor stor er skoleholdernes årlige indtægt. 3) Hvor stor er degnens indtægt, hvor mange degne er der i hvert herred, og hvor gamle er de? 4) Hvor ligger degneboligerne – midt i sognet? 5) Hvorledes er skolehusenes tilstand, hvor mange fag består de af, hvor stor er skolestuen, og hvor mange børn kan den bekvemmelig rumme? 6) Er der agerland og have til degnebolig og skolehus? 7) Hvor mange skoler behøves i hvert herred, og hvor skal de placeres, når ingen af skolebørnene må have over 1/4 mil til skolen samt hvor mange børn der i så fald ville være ved hver skole?

Lø herreds provsti omfattede 8 sogne, nemlig: Visby, Døstrup, Mjolden, Randrup, Ballum, Rømø, St. Laurentius på Før og St. Clemens på Amrum, her anført i den rækkefølge, provst Joh. Peder Brorson i Døstrup har anvendt i sin indberetning til biskoppen. Denne indberetning er opstillet i et stort skema, der fylder et dobbeltark i folioformat, og indledes af provsten med et pro memoria til stiftsøvrigheden i Ribe, der videresender dette og skemaet til skolekommissionen¹:

Pro memoria!

De besvarelser, som Deres Højvelbårenhed² og Deres Højærværdighed³ under 28. nov. 1789 har forlangt af mig for Løve herreds provstie ifølge det højkongelige danske cancellis skrivelse, dat. 14. nov. 1789, indeholdende 7 poster angående de danske skolers forfatning, har jeg efter indhentet oplysninger fra alle herreds sogner, underdanigst affattet for hver post sognevis på

omstående side, og hvilke jeg in duplo giver mig den ære i underdanighed at indsende Deres Højvelbårenhed og Højærværdighed, hvorhos jeg kan bevidne den sandhed, at det her i herredet er forældrenes alvorlige omsorg, at deres børn tidligt får den fornødne skole-undervisning, såvel i henseende deres christendom, som og i henseende regnen og skriven, hvilket allerede i mange år har været deres bestræbelse, og til sammes vedligeholdelse opmuntres de, så meget meer, da drenge-børnene, som ikke nødvendig behøves hiemme ved avlingen, ere søe-limitter^{3a} og søger deres næring og levebrød ved søefarten, og derved forfremmes til skriver, styrmænd og skipper, ikke alene ved coffardifarten, men endog på de kongel. skibe, hvorom haves mange eksempler. Men deraf følger og, at det for ethvert sogn opgivne antal børn fra deres 5te år, til de ere confirmerede ikke stændig kan søge skoelene, da fædrene enten selv eller ved deres slægt og venner søger for, at deres drenge-børn i deres 13de eller 14de år kommer på coffardie-farten, ja, en deel nødes også til dette for at have den nødtørftige underholdning, ligesom og de, der skal bruges til bonde-arbejde, betids må vænne sig dertil, da de, som stændig skulle sidde i skoelen, til de vare confirmerede, ikke allene ville have en stor uvidenhed i denne nærings-vej og møjsomme drift, men ville endog af legems constitution blive uskikket og utrævet til svært arbejde og luftens kulde. En lige beskaffenhed har det for den deel af ungdommen, der skal være håndværker. Og den daglige erfaring viiser, at det, hvorved enhver i almindelighed skal søge sin lovlige håndtering og næring, skikker sig bedst, når det indplantes fra ungdommen, og tillige, at det blandt landalmuen i almindelighed er umulig for forældrene at opføde deres børn

1. Danske Kancelli, Kommissionen ang. det almindelige skolevæsen. Besvarelse af cancelliets skrivelse af 14/4.1789.
2. Stiftamtmand Christian Urne, 1749-1821.
3. Biskop Stephan Middelboe, 1730-1811.

- 3a. Person, der bor ved kystområde, hvorfra der udskrives værnepligtigt mandskab til flåden.

og holde dem stændig i skoele, indtil de vare confirmerede.

Foranførte rigtige omstændigheder har som meldt hidindtil forårsaget, at der ej har været så mange virkelige skolebørn, som heri efter spørgsmålets indhold er opgivet. Og hvorvidt den post, at ungdommen, indtil de ere confirmerede, bestandig kan holdes i skoele uden skade i andre henseender, indstilles underdanigst til høgere overvejende.

Døstrup præstegård, den 26. januar 1790.

J.P. Brorson.

Til S.T.:4 herr kammerherre og stiftsbefalingsmand Urne og S.T. herr biskop, dr. theologiae Middelboe, i Ribe.

Wisby sogn

1. Har een skoele. Sognets børn, som ikke have stået til confirmation, ned til 5 år, kan beløbe til et antal af 44.
2. De længstfra liggende gårde og huuse have ey længer till skolen end en god halv fierding vej, som altid er passabel. Skoeleholderen kan have årlig indtægt 26 rdlr. 4 mk.d.⁵ som består derudi: Han nyder ugentlig af hvert barn, som underviises i at læse og stove, 2 sk.d., og af hvert barn, som tillige reigner og skriver, 3 sk.d.
3. Degnen kan have årlig indkomst 40 rdlr. og består i een skp.byg af hver gårds beboer, 2de brød og 12 sk.d. i steden for 1/2 feed gås, sambt 20 sk.d. af hver huusmand.
Degnen er 51 år.⁶

4. S.T. = Salvo titulo = med forbehold af titel.
5. Rdl. og mark danske = altså kongerigsk mønt med 1 rdlr. á 6 mk. á 16 sk.
6. Johannes Johannsen, som var både degn og skoleholder. Han blev begravet 21. maj 1808.

4. Degneboeligen ligger midt i sognet, tæt ved kirken og præstegården samt skolen.
5. Skoelehuuset er en udbygning fra degneboeligen, er i god stand og består af 3 fag, kan rumme 50 børn.
6. Til degneboeligen er ingen agerland, men en skikkelig haug til kiøkkkenbrug og en eng, hvorpå kan avles høe til en koe.

Døstrup sogn

1. Har en hovedskoele og 3 andre skoeler for småe børn. Sognets børn, som ikke have stået til confirmation ned til 5 år, kan beløbe til 60.
2. De længstfraliggende gårde og huuse haver 1/4 vej til hovedskolen, som altid er passabel. De andre skoeler ere i hver sin bye. Skoeleholderen ved hovedskolen kan have årl. indtægt 30 á 36 rdlr. og består samme i 2 sk.d. ugentl. af hvert barn, som underviises i at læse og skrive, samt 3 sk.d. af dem, som underviises i at reigne tillige. De andre skoleholderes løn er i et halvt år 3 til 8 rdlr.
3. Degnen kan have årl. indkomst 80 rdlr. og består i 8 td. rug, 2 td. byg, 2de brød og 12 sk.d. i steden for 1/2 svinehoved af de større gårdbeboer, og af de mindre et brød og 6 sk.d. samt offer og accidentier ved forefaldende lejligheder.
Degnen er 34 år gammel.⁷
4. Sognet har sin længde i nær og sønder, og da er degneboeligen ohngefær midt i sognet ved kirken og præstegården samt sognets skoele.

7. Degn og skoleholder var Niels Sørensen Alslef, se Døstrup præstearkiv, H 3. Kirkekrønike fol. 194. Begravet 25. aug. 1811, 55 år gammel, degn i Døstrup i 26 år. Ang. degnes og skolelæreres personalia se iøvrigt: L. S. Ravn: Lærerne i Nordslesvig ca. 1814-1920.

5. Sognets skoele-huus er under eet tag med dito armhuss. Skoelehuuset er i skikkelig stand og består af 3 fag, kan rumme 60 børn.
6. Til degneboeligen er så meget ager og eng, at 1 á 2 kiør deraf got kan underholdes og en skikkelig hauge til kiøkkenbrug.

Medolden sogn

1. Har en hoved-skoele og en mindre i Ottersbøll for småe børn. Sognets børn, som ikke have stået til confirmation ned til 5 år, kan beløbe til et antal af 40, hvoraf en deel er på skibsfarten.
2. De længstfra liggende gårde og huuse haver ingen 1/4 mil til hovedskoelen. Forballum bye bestående af 7 gårde og Hybjerg af 2de haver undertiden kun mådelig vej. Imellem Forballum og Medolden er en strøm med en pram udi, som ikke anderledes kan hielpes end ved den ledsagelse, som forældrene giver børnene. Skoeleholderen nyder ugent. af hvert barn, som underviises i at læse og skrive 2 sk.d., og af de, som reigner tillige, 3 sk.d.
3. Degnens årl. indkomst kan være 50 rdlr. og består deri, at han får af hver bonde 2 skp. byg, 1,2 á 3 brød og 1/2 gås, 1/4 mark smør af hver koe og af hver huusmand een skp.byg, samt offer og andre accidentier.
Degnen er i sit 36 års alder.⁸
4. Degnen boer midt i sognet ved kirken og præstegården samt skoele-stuen.
5. Skoele-stuen er en udbygning fra degnens boelig, er i skikkelig stand, består af 3 fag, og kan bequemmelig rumme alle sognets børn.
6. Til degneboeligen er et lidet stykke jord vester i byen af størrelse ohngefær til 3 skp. sæd.
8. Degnen 1789 var den fordrukne Hans Hansen, død ca. 1814. Han efterfulgtes 1814 af Jens Hansen.

Randerup sogn

1. Har een skoele. Sognets børn, som ikke have stået til confirmation ned til 5 år, kan beløbe til et antal af 46.
2. De længstfraliggende gårde og huuse haver ingen 1/4 vej til skoelen, og så bequem som den efter sognets situation og beskaffenhed kan blive. Skoeleholderen kan have årl. ohngefær 18 rdlr. og består deri, han får ugentl. 2 sk.d. af hvert barn, som læser, og 1 sk.d. meere, når de tillige skriver og reigner.
3. Degnekaldet har fra alders tid lagt til præstekaldet, som holder een af provsten i henseende skoeleholdet examineret substitut, der nyder brug af det for ham bequemest liggende degneland og alle degneaccidentier i og uden kirken, som kan beregnes til 16 rdlr. Substitutens alder er 32 år.
4. Degneboeligen ligger midt i sognet, tæt ved kirken og præstegården samt skoelestuen.
5. Skoelestuen er i degneboeligen, der er 18 alen bred og 6 alen lang og kan rumme 40 børn og udvides til mere, når behøves. Er i god stand.
6. Til degneboeligen er en indhegnet toft agerland og haugejord foruden noget græsland, som og substituten haver til frie brug.

Ballum sogn

1. Har tvende skoeler og een mindre til vinterbrug. Sognets børn af den ommeldte alder kan beløbe sig til 88.
2. De længst fraliggende gårde og huuse haver ingen 1/4 vej til skoelerne. Vejen er i god stand. Skoeleholderne nyder ugentlig af hvert barn, som læser, 2 sk.d., og af de som skriver og reigner tillige, 3 sk.d.
3. Degnens årl. indkomst kan være 95 rdlr. og består af det såkaldte degne-byg, offer og accidentier, samt afgrøden af

Toftum. Den ældste skole på Rømø. (Historiske Samlinger for Sønderjylland).

- det land, som ligger til degneboligen. Degnens alder 48 år.⁹
4. Degneboeligen ligger tæt ved kirken og præstegården, ikke midt i sognet, men noget til sør-vest af sognets samtlige byer.
  5. Skoelehuuset i den sør-district er en udbygning til kirken, består af 3 fag, og kan rumme 60 børn. Skoelehuuset i den mellemdistrict er overflødig stor og kan rumme flere børn, end der kan samles i den district. I den sønder deel af sognet er skoele-stuen kun et lejeværelse, men stor nok til de børn, som kan besøge samme. De ere alle i god stand.
  6. Til skoeleterne er ingen land, men til degneboeligen er ager og engshartkorn 1 td. 4 skp.
  9. Mathias el. Mads Scherning, degn 1771-1801, død 13. aug. 1801, 58 år gammel.

Rømø sogn

1. Har 3de skoele, sc: een på Sønderlandet og to på Nørlandet. Til den Sønderlands skoele-district er 96 børn. Kongsmark skoele på Nørland 48, Toftum skoele på Nørland 28. Tilsammen 172 af den ommeldte alder.
2. Skoelevejen til de 2de Nørlandsskoele er hverken for lang, ej heller ubequem. Men til den Sønderlands skoele er vejen for de længstfraliggende over 1/4 miil og om vinteren meget besværlig. Skoeleholderens årlige indtægt består deri, at den gives af hvert barn, så længe det søger skoele, 2 sk.d., når det skriver 3 sk.d., og når det reigner tillige 4 sk.d.
3. På Rømø er ingen anden degn end en substitut, der lønnes af capellanen, som er tillagt degneindkomster, der består deels i det frivillige offer på de 3de store fæster og ved andre accidentielle forretninger, deels i en indtægt,

- som kaldes degnerettigheder, bestående i 3 sk.d. af hver communicant årl. Og siden degnen er ordineret til residerende capellan, nyder han tillige efter kongl. befaling af sognepræsten 50 rdlr. årlig.
4. Her på landet er ingen degneboelig.
  5. Skoelehuusene er ikke i den bedste stand. Den Sønderlands skoele består af 6 fag, hvoraf de 3 fag er til beboelse for skoeleholderen med familie; de øvrige 3 fag er skoelestue, som kan rumme 60 børn. Kongsmark skoele er 4 fag, de tvende til beboelse for skoeleholderen med familie, de øvrige 2 fag er skoelestue, kan rumme 48 børn. Toftum skoele-stue er 9 alen i fiirkant, kan rumme rigelig 30 børn.
  6. Der er hverken agerland eller haugejord ved nogen af disse skoeleer.

På Øen Før. St. Laurentii sogn

1. Har for nærværende tiid 6 skoeleer, og ungdommen i dette sogn fra 5 år beløber sig til 289.
2. Imidten af hver bye ere skoeleerne, så at vejen til samme ikke er over 100 favne. I Klitum skoele er 50 børn. I Toftum 50 børn. Enhver af disse skoeleholderes løn kan være årl. 25 rdlr., bestående deri: De nyder årl. af hvert skoelebarn 3 mk. 8 sk.d. til 4 mk.d. I byen Syderende er ingen skoele-huus, og børnene derfra har udi 2de år gået til Oldsum skoele, hvortil vejen for de længstfraliggende kun er circa 1/2 fierding vej og god. Skoeleholderernes årl. indkomst bestående i det samme som ovenfor anført kan beløbe til 40 rdlr. Til Hedesum skoele er 14 børn, og skoeleholderens årl. løn 10 rdlr. I Uttersum skoele er 42 børn, og skoeleholderens løn 18 rdlr. I Dusum skoele 33 børn, og skoeleholderens løn 16 á 17 rdlr.
3. Degnen kan have årl. indkomst 50 rdlr., nemlig udi en stående fixum 26 rdlr., 22 schock rug = 10 rdlr. Ved copulation

og deslige accidentier 14 rdlr.

Degnens alder 38 år.¹⁰

4. Her på landet er ingen degneboelig, men degnen har sin bopæl midt i sognet ved Oldsum skoele, som han forestår.
5. Skoelehuuset i Klitum, 2 1/2 fag, i god stand, kan rumme got 50 børn; det i Toftum 3 fag, i mådelig stand, kan rumme over 50 børn; det i Oldsum, stor 3 fag, i mådel. stand, kan næppe rumme 100 børn; det i Hedesum 2 1/2 fag, got i stand og fuldkommen stor; Uttersum er 4 fag, i god stand og stor nok; det i Dusum er 2 1/2 fag, i god stand og stor nok.
6. Ved skoelehuusene er ingen land og ved degnekaldet kun 2 ammer land.¹¹

På Øen Amrum. St. Clemens Sogn

1. Har 3 skoeleer: Kirkebyen Nebels skoele har i høyeste 80 børn, Norddorf skoele 30 børn, Syddorf skoele 20 børn, gjør 130 børn.
2. Eet eenlig sted, som det længste, har 1/2 fierding vej til sin skoele Syddorf. Vejene ere tørre og gode. I Nebel skoele er om sommeren kun 40 børn af hvert 1/2 rdlr., om vinteren 80 af hvert 1/2 rdlr. – altså er hans løn 60 rdlr. I Norddorf skoele og Syddorf haves ingen faste skoeleholdere, men de lejes for hvert halve år.
3. Degnen kan have årlig indkomst 30 rdlr., bestående derudi: Han haver af hver communicant 4 sk.d., af hvert ildsted, 8 sk.d., er 23 rdlr. 2 mk.d. Ved liig-sang 2 rdlr. 4 mk.d. På nytårsdag i klinkpungen 4 rdlr. Degnens alder 34 år.
4. Her på landet er ingen degneboelig. Degnen forskaffer sig selv huus og nyder af sognet dertil årl. 10 rdlr. Han boer midt i sognet ved kirken og hans skoele.
10. Degnens navn er Simon Hinrich Olufs.
11. 1 ammer er knap 5 år.

5. Nebel skoele-stue er 2 1/2 fag og 8 fod breed, da 1/2 fag er afgået til forstuen, er kun i mådelig stand og kan næppe rumme børnene til samme. Norddorf skoele-stue 3 fag og 8 1/2 alen breed, er i god stand og kan bekvemmelig rumme sine børn. Syddorf skoele-stue 3 fag lang og 8 fag breed, er i god stand og kan bekvemmelig rumme sine børn.
6. For degnen eller skoeleholderne er hverken agerland eller hauge.

Som fællesbemærkning til nr. 3 er af provst Brorson anført:

Antallet af samtlige degne udi Løve herreds district er på det faste land 5 og på øerne trende, de tvende substitutter medibegreben.

Og som et fælles nr. 7 kan læses:

Udi Løve herreds provsti behøves altså på Rømøe en nye skoeles anlæg, som efter forfatningen bequemest kunne blive ved kirken, den substituten kunne foreståe, og der tillige have boepæl. Til hvilket skoele-district kunne henhøre et proportioneerlig antal børn imod de andre skoele på landet, fornemlig for det Sønderland, at denne nye skoele kunne have en 40 børn og derover.

Grænselands-dagbog

VED FR. RUDBECK

SYD FOR GRÆNSEN

3. april: Skal der for alvor sættes ind over for den stigende arbejdsløshed i Nordfrislands amt, bør der ofres mere på turismen, og der bør sættes på udbygning af en selvstændig levnedsmiddelindustri, siges i en redegørelse ved Ulf Hahne for Institutterne for grænseregionsforskning i Flensborg og Aabenraa.

4. april: Minister for fællestyske anliggender Heinrich Windelen mener, at det vil kræve en ændring af den tyske statsborgerskabslov, dersom der uden videre kan tildeles tysk statsborgerskab til en dansk-sympatisør. Han lover dog at overveje muligheden for en ordning i sagen om en ung sydslesvigsk kvinde, der er nægtet tysk statsborgerskab.

8. april: I Tarp indvies en ny dansk kirke. Den har kostet 260.000 DM, hvortil de tre

menigheder selv har bidraget med 170.000 DM.

9. april: Jyllands-Posten oplyser, at nye efterforskninger har vist, at maleren Emil Nolde meget tidligt indmeldte sig i det tyske naziparti og som supernationalist viste antipati for alt jødisk og fransk. Alligevel blev hans kunst i 1937 erklæret for »entartet« og dermed uønsket.

10. april: Statsminister Poul Schlüter kan ikke love en dansk indgriben i sagen om den sydslesvigske kvindes ønske om tysk statsborgerskab, men han finder sagen egnet til behandling i det særlige kontaktudvalg i Bonn.

Et dansk forsamlingshus i Skovby ved Slesvig til en pris af 680.000 DM, synes nu tilskudsmæssigt at være sikret.

11. april: Den netop opløste forening »Dansk Sydslesvigske Krigsdeltagere« stil-

ler sin restkassebeholdning til rådighed for danske børnehaver i Sydslesvig.

Den danske voksenundervisning i Sydslesvig, der i 1984 gennemførte 360 kurser mod 328 året før, kunne i egne kursusgebyrer opkræve 144.718 DM og modtog i offentlige tilskud 114.178 DM.

Flensborg by har omsider givet grønt lys for udbygningen af Dansk Centralbibliotek i Flensborg.

12. april: Landet Slesvig-Holsten vil i indværende år støtte det danske arbejde i Sydslesvig med ialt 36 mill. DM, heraf går 34 mill. til de danske skoler, 850.000 DM til dansk kulturelt arbejde, 168.000 DM til Jaruplund højskole, 180.000 DM til Dansk Sundhedstjeneste. Desuden støttes Sydslesvigsk Vælgerforening med 400.000 DM som fraktionstilskud. Af ministerpræsidentens særlige midler anvendes 120.000 DM til særlige projekter og 30.000 DM til et dansk fritidshjem i Læk. Desuden støttes det danske landboforeningsarbejde.

12. april: På et møde i Århus advarer landdagsmand Karl Otto Meyer kraftigt imod den europæiske unionstanke og henviser her til formen for det nordiske samarbejde, som har givet betydeligt større resultater. En påstand om »mindretallets had til tyskerne« og deraf følgende manglende samarbejdsvilje afvises skarpt af K. O. Meyer.

15. april: Flensborg Avis opfordrer i en leder det danske grænselandsarbejde til at betræde nye veje og etablere kontakt med andre kredse, som mødet i Århus sammen med Den danske Europabevægelse var et godt udtryk for.

Julie Ramsing-børnehaven i Flensborg åbner et distriktsforsamlingslokale i loftsetagen.

17. april: Ingen af byrådsgrupperne i Flensborg har indvendinger imod et mili-

tært våbenskjold i nazistisk stil, skænket af den Flensborg-eskadre, der deltog i besættelsen af Danmark. SSV skønner, at sagen er uvigtig.

I Vestermølle ved Rendsborg er indsamlet 120.000 DM til en gymnastiksal ved den danske skole. Ialt vil salen koste ca. 800.000 DM.

Direktoratet for Arbejdsløshedsforsikring beslutter, at der ikke længere kan udbetales dagpenge til rigsdanske arbejdsløse elever, der søger ophold på Jaruplund højskole. Beslutningen rejser protester fra flere sider, således en forespørgsel i Folketinget og et åbent brev til statsministeren fra Grænseforeningens formand H. P. Clausen.

18. april: Skåleby kommune ved Slesvig yder 5000 DM til modernisering af det danske forsamlingshus i Moldened.

Flensborg Avis tager i en leder afstand fra tyske opfordringer til fælles dansk-tyske kransenedlæggelser på nationale mindedage.

20. april: Ved den dansk-frisiske skole i Risum indvies en ny sal.

23. april: Vanderup kommune tilbyder, at kommunen sammen med Dansk Skoleforening bygger en hal i stedet for to små sale, som ønsket blandt andet af den danske skole. Skoleforeningen er betænkelig ved at anvende 800.000 DM bevilget af Danmark til et fælles dansk-tysk byggeri.

24. april: Den slesvigholstenske landsregering stiller i landdagen forslag om at frede 265.000 ha fra Sild og til Elbens munding og her indrette en af Europas største nationalparker.

Sydslesvigsk Erhvervsfond udlånte i 1984 600.000 DM, og antallet af andele er vokset med 200, hvorved andelshavernes indskud nu ligger på rundt regnet 300.000 DM.

På et SSF/SSV-søndemandsmøde i Flensborg by drøftes en mere rimelig distriktsinddeling i Flensborg, et forslag, der mødes med almindelig modstand. Adjunkt Maike Lohse foreslår oprettelsen af et dansk kulturhus i Flensborg.

25. april: I 1984 har SSF gennemført 71 teaterforestillinger og 10 koncerter.

26. april: Arbejdernes Fællesorganisation i Nordslesvig vil udbygge kontakterne med Sydslesvig og hjælpe det danske mindretal. Også Arbejderbevægelsens Sønderjyske Landsforening giver tilsagn om at gå ind i samarbejdet med sydslesvigerne.

På generalforsamlingen for SSF/SSV for Flensborg amt vælges lærer Flemming Meyer til ny SSV-formand, idet man ønsker større politisk aktivitet fra amtsstyrelsens side.

27. april: Flensborg Avis, der må konstatere en mindre nedgang i abonnementstallet, overvejer en udflytning af bladhuset i forbindelse med installeringen af en ny rotationsmaskine.

Ved den danske skole i Strukstrup indvies en ny gymnastiksal.

NORD FOR GRÆNSEN

1. april: Den katolske Sanct Mariekirke i Haderslev genindvies efter endt restaurering under overværelse af den katolske generalvikar i Danmark Ib Andersen og Vatikanets ambassadør i Danmark, ærkebiskop Juigi Bellotti. Kirken har fået nyt alter og korparti.

3. april: På et møde i Aabenraa om det tyske sekretariats funktioner i København understreges, at sekretariatet ikke kun er til de tyske organisationers rådighed, men at det også står åbent for enkeltpersoner inden for det tyske mindretal.

8. april: Det unge Grænseværn kan i år uddele 127.428 kr. til formål indenfor dansk ungdomsarbejde i Sydslesvig.

9. april: Ved mindehøjtideligheder på de steder, hvor der blev kæmpet mod tyske tropper den 9. april 1940, nedlægges kranse og udtales mindeord om de faldne danske soldater. Ved Søgaardlejren opsættes en mindeplade over de faldne fra 2. og 4. bataljon, som kæmpede ved Hokkerup, Lundtoft, Sdr. Hostrup og Bjergskov.

10. april: Ansættelsen af konsulent Gorm Bramsnæs som Sønderjyllands amtskommunes konsulent i EF-spørgsmål, får Der Nordschleswiger til at rejse spørgsmålet, om ikke det vil være rimeligt at overveje at udvide stillingen til en koordinator af hele det grænseoverskridende samarbejde med henblik på EF-støtte.

Folketingsmedlem Inger Harms er ikke tilfreds med statsministerens henvisning af spørgsmålet om en sydslesvigsk kvindes tyske statsborgerskab, der afvises af tyskerne, til kontaktudvalget i Bonn. Det er ikke i overensstemmelse med Bonn-København-erklæringernes ånd.

11. april: En kreds af sønderjyder, der kalder sig det tavse flertal, protesterer med deres underskrift i dagbladsannoncer imod Danmarks Radios politiske holdning og kræver DR-monopolet brudt gennem et frit, uafhængigt og reklamefinansieret TV 2. Man opfordrer samtidig seerne til at nægte betaling af TV-licens.

Unge tyskere i Haderslev får med kommunal støtte indrettet en tysk ungdomsklub i lokaler ved det tyske bibliotek.

13. april: Haderslevs tidligere tyske bank, Haderslev Kreditbank, beslutter at fusionere med Den danske Bank.

15. april: Dansk Amatør Teater Samvirke

i Sønderjylland kan notere et årligt besøg på ca. 80.000 besøgende. Der er en kraftig voksende interesse for at deltage aktivt i arbejdet, oplyser formanden, skoleinspektør V. Vandkær Thomsen, Lysabild.

17. april: En bevilling på 500.000 kr. fra tipsmidlerne vil stort set sikre udbygningen af den tyske ungdomsgård på Knivsbjerg.

18. april: Både danske og tyske mindes de faldne fra krigen 1864 ved kransenedlægninger på krigergravene.

Ved Grønninghoved nær Skamlingsbanken findes på en mark et lille mandshoved af brændt ler med tydelige ansigtstræk. Fundet tidsfæstes til yngre romersk jernalder og menes at have tjent som hank på et lerkar.

Slesvigsk Parti i Tinglev udpeger 14 kandidater til det kommende kommunerådvalg. Spidskandidat er igen viceborgmester, bankbestyrer Harald Søndergaard.

19. april: Folketingsmedlem Svend Taanquist foreslår, at det danske statstilskud til det tyske biblioteksarbejde i 1986 forhøjes fra 300.000 til 2 mill. kr. Forslaget er godkendt af den socialdemokratiske folketingsfraktion.

21. april: I Aabenraa holdes et seer- og lyttermøde med særlig henblik på TV-Syds fremtid; man ønsker udvidet sendetid.

Formanden for de sønderjyske købmændsforeningers sammenslutning, Asbjørn Eriksen, erklærer på foreningens årsmøde, at de afgiftsfrie indkøb syd for grænsen belaster dansk økonomi med 4.5 milliarder kr. om året.

23. april: Slesvigsk Parti i Tønder genopstiller de nuværende byrådsmedlemmer Jens Peter Hansen og Chr. Kiær som partiets spidskandidater til kommunerådvalget.

24. april: Sprogforeningens litteraturpris tildeles forfatteren Bent William Rasmussen for hans forfatterskab omhandlende sønderjyske forhold og miljøer.

25. april: H.P. Hanssens Mindefond uddeleger 115.000 kr. til ialt 10 sønderjyske forsamlingshuse.

En undersøgelse foretaget af lektor Peter Maskell viser, at i de tre sønderjyske vestkystkommuner, Højer, Bredebro og Skærbæk, er antallet af nye arbejdspladser næsten fordoblet. Samtidig tabte Sønderborg kommune ca. 1/3 af sine industrielle arbejdspladser.

26. april: Slesvigsk Parti i Bov kommune vil prøve lykken igen ved næste kommunalvalg og opstiller en liste på 10 personer med informationschef Ferdinand Selberg i spidsen. Ved sidste valg manglede partiet 11 stemmer i at få et mandat.

Også i Haderslev satser Slesvigsk Parti på at genvinde sit tabte mandat og opstiller en liste på 8 personer med landmand Chr. Jürgensen, Boskov, i spidsen.

28. april: Deutscher Jugendverband für Nordschleswig er overorganisation for 24 tyske ungdoms- og idrætsforeninger og ungdomsklubber omfattende ca. 2500 medlemmer.

Overnatningstallet på ungdomsgården Knivsbjerg er i det sidste år faldet med 10 pct.

30. april: På en mark ved Bredebro finder en 15-års dreng 252 sølvmonter, som formentlig er nedgravet under 30-års-krigen.

Ved Drengsted arbejdes med udgravning af en jernalderboplads, og der er fundet spor af jernudvindingsgruber.

Med 30.113 indbyggere er Haderslev den største kommune i Sønderjyllands amt.

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hyldeerne

Haderslev - Tlf. 52 25 71

Alt i kontorudstyr

P. J. Schmidt A/S
Vestergade 14, 6500 Vejens
Telf. (04) 54 12 26

Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole

Brørup station

Læs Grænseforeningens blad

GRÆNSEN

Fire numre om året: 20 kr.

Bestilles hos
Grænseforeningen,
Peder Skrams gade 5,
1054 København K.
Tlf. (01) 11 30 63

SYDBANK
- den sonderjyske bank

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri A/S

Nørremarksvej 84 . Tønder . Tlf. 72 15 50

Sønderjyllands Lånekasse Sparekassen Sønderjylland

Storegade 12 . Aabenraa . Tlf. (04) 62 15 67, lok. 25
Mandag og tirsdag kl. 9-15; torsdag kl. 9-13

ANDELSBANKEN

Sønderjyske afdelinger

Grænselandets liv
Grænselandets sang

møder De i

Jydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

A/S Sønderjydske Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Selskabs- og udflugtskørsel

Ruteautomobil-Aktieselskabet
for Haderslev Amt og By

Haderslev, tlf. (04) 52 38 55

Mød
Bankrådgiveren i
PRIVATbanken

**Jydernes
egen
kreditforening...**

**JYLLANDS
KREDITFORENING**

6100 HADERSLEV: Åstrupvej 13
Tlf. (04) 52 70 00
6950 RINGKØBING: Herringvej 3
Tlf. (07) 32 01 11
8800 VIBORG: Sct. Mathiasgade 1-3
Tlf. (06) 62 33 33
9100 AALBORG: Boulevarden 43
Tlf. (08) 12 38 77
8260 ÅRHUS-VIBY J: Borgvold 16
Tlf. (06) 14 88 00

**ALM.
BRAND**
AF 1792

**TEGNER AL
FORSIKRING**

Branddirektoratet i:

GRÅSTEN
Ahlefeldvej 10
Tlf. (04) 65 17 67

SKÆRBÆK
Tøndervej 12
Tlf. (04) 75 22 75

HADERSLEV
Nørregade 23
Tlf. (04) 52 07 66

OVE ARKIL A/S
CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR
HADERSLEV

Sønderjysk Månedsskrifts redaktionsadresse:
H. P. Hanssensvej 9, 6100 Haderslev, tlf. (04) 52 17 37.
Ekspeditionens adresse:
Historisk Samfund for Sønderjylland, Haderslevvej 45, 6200 Åbenrå.
Tlf. (04) 62 46 83. Giro 504 26 82.
Redaktion:
Cand. polit. Inger Bjørn Svensson, H. P. Hanssensvej 9, 6100 Haderslev.
Tlf. (04) 52 17 37 (ansvh.).

svømning.
Sommerkursus for kvinder og mænd 3. maj - 28. juli.
Vinterkursus for kvinder og mænd 3. oktober - 28. marts.
Skoleplan sendes.
Telefon (04) 42 18 48
Hans Jørgen Nielsen

SØNDERBORG HANDELSSKOLE

Sdr. Landevej 30 - Tlf. (04) 42 55 25

Værksted for arkæologi og kulturhistorie

Studier af sønderjyske fortidsminder - Aktiv deltagelse i udgravninger - Indsamling af folkeminder - Medvirken i udstillingsarbejde.
Arbejdet ledes af mag. art. Birgitte Wistoft.
Lange kursus: 2 måneder januar-februar, 3 måneder marts-maj, 5 måneder januar-maj.
Korte kursus juni-november.

Løgumkloster Højskole, 6240 Løgumkloster
Tlf. (04) 74 40 40, kontor mandag-fredag kl. 10.30-13.00

BRF

DANEBOG HØJSKOLE - ALS
4 måneders kurser med start i henholdsvis januar og september.
Korte sommerkurser.

Tlf. (04) 46 41 12
Mogens Hemmingsen

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM A/S · VOJENS

Vi skaffer penge til huse

KD

Kreditforeningen
Danmark

Distrikt Sønderjylland
Storegade 31, 1. Postbox 103.
6200 Åbenrå. Tlf. (04) 62 74 00.

Sparekassen Sydjylland